

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

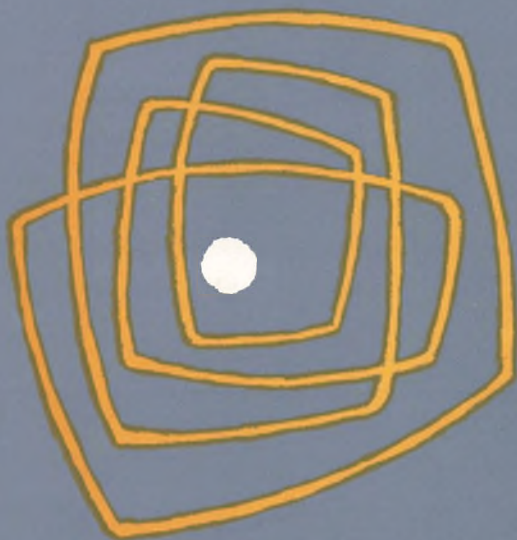
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ASKOV LÆRLINGE

ÅRSSKRIFT 1967

UDGIVET AF
ASKOV HØJSKOLES ELEVFORENING
FEBRUAR 1968

Askov Højskoles sommermøde

bliver i år 22.—23. juni

Elev- og efterårsmødet

afholdes 5.—7. oktober

Alle tidligere elever af ældre og yngre årgange
indbydes til disse møder

ASKOV
LÆRLINGE

ÅRSSKRIFT 1967

UDGIVET AF
ASKOV HØJSKOLES ELEVFORENING
FEBRUAR 1968

Er danskerne dygtige?

En nytårsransagelse

Radioforedrag nytårsdag 1968

Et lille land — og dog så vidt om jorden
end høres Danskens sang og mejselslag.

Forfatteren er H. C. Andersen, og han vidste nok, hvad han gjorde, da han satte de ord ind i sin fædrelands-sang. Vi *er* et lille land, og vi glemmer ikke at gøre opmærksom på det, når vi er i selskab med den store verdens mennesker. At være lille rummer i sig selv en undskyldning for, at også vore bedrifter som regel er noget mindre end dem, der øves i Amerika, i Rusland, i Sverige. Og at være et lille land giver os samtidig en højst flatterende baggrund for de få danske indsatser, der trods alt vækker opsigt jorden rundt. Vi har vel alle en fire—fem stykker af dem på rede hånd: Verdens mest effektive landbrug, verdens største eksport af fodboldspillere, verdens smukkeste møbler, Niels Bohrs institut for teoretisk fysik. Alt i alt en smuk række vidnesbyrd om, at Danskens sang og mejselslag endnu giver genlyd i verden.

Men netop ved dette årsskifte føler vi os måske ikke helt så overbevist om, at denne fastslåede danske dygtighed stadig står ved magt. Hvem af os husker ikke fra skoleårene med stolthed beretningen om det gode skib »Selandia«, der sejlede op ad Themsen, mod strømmen, uden sejl og uden skorsten, medens englænderne stod måbende af beundring på bredden og iagttog verdens første motorskib, bygget på et dansk værft. — Men i 1967, godt et halvt århundrede senere, har dansk presse været fyldt til randen med beretninger om dette selv samme skibsværft og dets kamp for livet, medens tre vise mænd sort på hvidt har givet værftet attest

på, at dets ledelse ikke var dygtig nok og dets medarbejdere ikke flittige nok til at møde de krav, der stilles i dag. — Det er måske en bemærkning til os alle sammen. Vi har jo i det forgangne år devalueret vores fælles valuta. Det har vi også gjort før, men vel aldrig uden en fornemmelse af, at devaluering er en betænkelig sag og måske ikke en rigtig værdig måde at klare vanskeligheder på. »Devaluere gør man kun, når man står med ryggen mod muren.« Sådan bemærkede en minister i et venligsindet naboland, og måske var det os, han tænkte på. — Det gamle spørgsmål fra trediverne, arbejdsløsheden, er jo også begyndt at rumstere så småt ude i korridoren. Endnu ved vi meget vel, at der ikke er nogen virkelig fare på færde, men vi følger alligevel med en vis nervøsitet ledighedsprocentens stigning fra ugeopgørelse til ugeopgørelse. Vi har jo kun haft en lille halv snes lykkelige år med fuld beskæftigelse, og mange af os har i hvert fald ikke glemt den atmosfære af håbløshed, som gennemtrængte tredivernes verden, hvor hver femte, hver fjerde, til tider hver tredje arbejder gik ledig.

Er det da kun en forbigående uro, der kommer over os nu, eller er der for alvor noget galt?

Amerikaneren Herman Kahn, der arbejder i Hudson Institute nær ved New York, vil i år offentliggøre et digert værk, en rapport om, hvordan verden må ventes at tage sig ud i år 2000, så vidt man kan skønne det efter at have fodret et helt batteri af datamaskiner med al tilgængelig oplysning om, hvordan verden er beskaffen i dag. Nogle resultater er allerede sluppet ud af rapporten og har foreløbig voldt stort postyr i Frankrig.

Kahn begynder med at ordne den nuværende verdens ni hovedmagter efter deres velstand pr. indbygger. Rækkefølgen ser sådan ud: USA, Skandinavien, Canada, Tyskland, England, Frankrig, Sovjet, Italien, Japan. — Det er en nydelig liste med de nordiske lande på andenpladsen; den bekræfter på bedste måde vores fornemmelse af at høre til ved den pæne ende af bordet. Men Kahn venter, at verden i tiden indtil år 2000 vil skride yderligere frem, og at nogle af de ni områder vil nå ind i, hvad han kalder »det efter-

industrielle stade«. Det drejer sig om en meget udsøgt klub, hvor der kun er adgang for nationer, hvis nationalindkomst er nået op over 4.000 dollars pr. indbygger — noget i retning af det dobbelte eller tredobbelte af, hvad hver dansker har at disponere over i dag. Kahn mener da også, at kun fire nationer vil have nået denne status om 30 år. De fire er: USA, Japan, Canada, Sverige.

De nordiske lande, der optræder så smukt i fællesskab på den liste, der beskriver tilstandene i dag, vil altså falde fra hinanden. Sverige vil følge trop med de mest avancerede; vi andre vil sakke agterud. Det skal ikke forstås sådan, at vi må frygte for at blive fattigere, end vi er i dag; men vi vil ikke kunne holde trit med dem, der virkelig er skubt i. Set fra deres stade bliver vi en slags u-lande, hyggelige at besøge for turister måske, vel også med et antal helt moderne virksomheder, som drives med amerikansk eller svensk kapital, og i øvrigt med en indfødt befolkning, som — stadig set fra de fremskredne landes synspunkt — har temmelig lang arbejdstid, temmelig korte ferier, og som i spørgsmål om uddannelse, livsmuligheder og kultur lever på et temmelig beskedent niveau. Det er os.

Nu skal man vel ikke fordybe sig alt for inderligt i detaljerne om fremtidens verden. Der kan, trods datamaskinerne, selvfølgelig stadig ske uforudsete ting. Men det kan have betydning at se på de forudsætninger, der ligger til grund for profetierne.

Vi er på vej ind i en ny industriel revolution. Den består ikke blot i dette, at man sætter maskiner til at gøre det arbejde, som mennesker før har udført. Det er jo en gammel historie, som vi for længst har vænnet os til. Det særlige ved den kommende tekniske revolution er snarere, at alle metoder for produktion og afsætning vil være forældede straks efter, at de er taget i brug. Ny teknik, ny organisation vil hele tiden melde sig uimodståeligt og hele tiden blive erstattet af endnu nyere metoder. De højt industrialiserede lande vil se det som deres hovedopgave målbevidst og systematisk at fabrikere stadig nye opfindelser, eller for at sige det helt enkelt: de vil koncentrere sig om at *fabrikere frem-*

skridt. Sådan vil de nå op over de 4.000 dollars pr. indbygger og vinde adgang til livet i den efterindustrielle verden. Men der kræves to ting af en nation, som vil høre til i det selskab: mægtige investeringer i uddannelse og mægtige investeringer i videnskabelig forskning. Uddannelse og forskning bliver kerneordene.

I Danmark er vi ikke alt for godt kørende med disse ting. Ganske vist kan vi bevise statistisk, at vi sætter en voksende andel af nationalindkomsten ind på uddannelsesprogrammerne, men statistikken afslører lige så klart, at i sammenligning med de lande, vi her skal sammenligne os med, er vi endnu kun nået til en meget beskednen indsats. Nøjagtigt det samme gælder forskningen. Dansk videnskab kan sagtens i et historisk tilbageblik forelægge en imponerende kongerække af forskere med verdensry; men den nye industrielle revolution vil kræve en egentlig masseproduktion af forskning, af opfindelser, af fremskridt. Den er vi næppe indstillet på.

Lad os et øjeblik fundere på, hvorfor vi ikke, når det gælder uddannelse og forskning, holder os på højde med de lande, hvor udviklingen går stærkest.

En forklaring er naturligvis, at der skal mange penge til. Både uddannelse og videnskabeligt arbejde kræver store investeringer. Udbyttet kan ikke hæves med det samme. Det kommer først til syne på et senere tidspunkt i form af større dygtighed til at løse de opgaver, vi stilles over for. Nu har vi jo altid herhjemme haft svært ved at begrænse vort forbrug og spare de penge op, som de store investeringer kræver. Ekstra vanskelig bliver det, fordi vi her kører ind i et af de stærkest formulerede stridsspørgsmål i den økonomiske politik: Skal opsparingen præsteres af statskassen, eller skal pengene blive liggende i borgernes lommer og gøre deres gavn der? Vi kender slagordene, og vi vil få dem at høre igen i de kommende tre uger. Man kunne fristes til at bede om, at det, der vedrører uddannelse og forskning, denne gang må blive holdt uden for striden. Når det kommer til stykket, er meningsforskellene her i virkeligheden meget små. Jeg tror, alle folk kan begribe, at det alminde-

lige uddannelsessystem og en lang række forskningsinstitutioner må finansieres ganske overvejende af de offentlige kasser, altså over beskatningen. Og på den anden side er der lige så stor enighed om, at også private penge er nødvendige. Den familie, der holder børnene til bogen, skal nok få at mærke, at det koster, og de private virksomheder må givetvis selv skaffe store midler til et omfattende forsknings-, udviklings- og uddannelsesarbejde. Vi kan måske komme i diskussion om den nøjagtige grænsedragning mellem privat og offentlig finansiering af disse udgifter, men det er en uenighed om detaljer, som aldrig burde forhindre, at tingene bliver gjort.

Der er også en anden hemning at overvinde. Mon ikke der i vor nedarvede danske kultur er indbygget en vis skepsis over for vidtgående krav om uddannelse og videnskabelig forskning overhovedet? Der er vist noget af naturens muntre søn i os endnu, trods lang afstand fra Oehlenschlägers Aladdin. Det, som nattens forsker flittigt udgrunder, mens solen synker i det blege vest, det finder vi med lethed, ved et under, tror vi. — Vi siger det naturligvis ikke sådan, men vi fortrøster os nok alligevel troskyldigt til, at med lidt sund fornuft, lidt god vilje og lidt praktisk håndelag hitter vi såmænd ud af tingene uden at skulle begive os ud i svære teoretiske overvejelser. Det er et gigantisk selvbedrag, men vi kan lide at foretage det.

Lad mig hente et eksempel fra det sted, hvor uddannelse og forskning løber sammen. Stedet hedder pædagogisk forskning, altså videnskabelig undersøgelse af, hvordan uddannelser bedst kan planlægges og gennemføres. Det danske undervisningsministerium har for næste finansår afleveret et budgetforslag på 3 milliarder kr. For ti år siden var budgettet kun en fjerdedel. Der sker altså noget, både i de gamle kontorer og ude i skolestuerne. Men spørger man om, hvor meget vi sætter ind på en pædagogisk forskning, der kan hjælpe os til at få det bedst mulige udbytte af milliarderne, ja, så leder man med stigende forskrækkelse finanslovsforslaget igennem, finder $1\frac{1}{2}$ million her og nogle småpenge hist. Men alt i alt: ikke en procent, ikke en halv pro-

cent, måske en promise af de hastigt voksende milliardbeløb afsætter vi til et systematisk undersøgelsesarbejde, som kan give os mere fast grund under fødderne i uddannelsesvirksomheden. For nu at tage en lidt udfordrende sammenligning: Verdens største firma i den kemiske industri, Du Pont de Nemours i USA, har en årlig omsætning, der er syv gange så stor som det danske undervisningsministeriums, og selskabet bruger til forskning på sit felt ikke syv gange, men adskillige hundrede gange så meget, som vi på undervisningsministeriets budget finder afsat til pædagogisk forskning.

Selvfølgerlig gøres der mange forsøg med undervisningen i danske skoler. Enhver opvakt lærer er vel til stadighed indblandet i sit eget forsøgsprogram for at finde ud af, hvordan han kan klare sine sager bedre, og det ville være højst ulykkeligt, om den slags forsøgsarbejde gik i stå. Men — de resultater, han når til, bliver hans private ejendom og kommer kun ham selv og hans elever til hjælp. Måske kunne de være blevet en håndsrækning til 10 eller 20.000 kolleger, måske kunne de have igangsat en reform, måske en revolution af hele vor traditionsbestemte forestillingskreds om, hvad skole og undervisning er for noget. Vel at mærke: hvis resultaterne var blevet omhyggeligt registrerede, vurderede og offentliggjort, så de kunne gå ind i skoledebatten og danne grundlag for nye forsøg. Vi har i Danmark lavet et enkelt storstilet pædagogisk eksperiment, som har interesseret skolefolk og politikere fra mange lande. Det drejer sig om folkehøjskolen, og vi får hvert år mange udenlandske gæster, som gerne vil se med egne øjne, om virkeligheden svarer til det, de har hørt eller læst om. Heldigvis arbejder højskolerne endnu, så vi kan demonstrere dem i funktion; men når gæsterne ved afskeden spørger om gode bøger, de kan tage med hjem til videre studium, så må vi svare, at vel findes der udmærkede historiske beskrivelser af højskolerne, endda på flere sprog, men en forsvarlig pædagogisk analyse af, hvad det er, der foregår på en højskole i dag, eller foregik på en højskole for 100 år siden, det har vi ikke. Der vil endda være folk her i lan-

det, som mener, at en pædagogisk analyse er noget, som ikke *kan* laves eller måske ligefrem ikke *bør* laves. — Så højtidelig behøver man vist ikke at være. Men hele historien afspejler klart nok vores modvilje mod at gå videnskabeligt til værks. Med »videnskabeligt« mener jeg her ikke spor andet end grundigt, metodisk og med udnyttelse af de erfaringer, som menneskeheden indtil nu har vundet.

Vi bliver nødt til at bryde med vore gode gamle yndlingsfordomme på det punkt. Det har mange personer naturligvis for længst indset; men det er en langvarig proces for et helt folk at tage skeen i den anden hånd. Det er nemlig ikke gjort med at bevilge nogle flere penge til pædagogisk forskning og i det hele taget til uddannelse og videnskabeligt arbejde. Der skal mennesker til at gøre arbejdet, og dem har vi ikke. De må selv uddannes først, eller de må lokkes ind fra fremmede lande mod gode ord og betaling. Der må være lokaler og udstyr til rådighed for deres virke, og vi må sørge for et stimulerende milieu til dem at leve i. Så først — langsomt — kan arbejdet begynde at bære frugt.

Jeg skal minde om, at udgangspunktet for disse formaninger var en løftet pegefinger fra Amerika, Mr. Kahns forudsigelser om, hvem der i år 2000 vil være trådt ind i den efterindustrielle verden. Adgangsbetingelsen var en gennemsnitsindtægt på mindst 4.000 dollars om året. Nu skal der nok være folk i Danmark, som med fornøjelse vil lade den herlighed gå sig forbi. Vi har helt andre opgaver her i det gamle Europas små lande, vil de sige, end at deltage i kapløbet om levestandard. Det har de givetvis ret i. Men dermed er nok ikke sagt, at vi har råd til at give afkald på den oprustning af uddannelse og forskning, som er i gang andre steder i verden. I et lille land må vi naturligvis indstille os på, at vi ikke kan lave alting selv. Vi får vel aldrig fabrikker til fremstilling af flyvemaskiner eller elektroniske datamaskiner. Vi må et langt stykke vej støtte os på de opdagelser, der gøres andetsteds. Men vi skal nok tænke os om to gange, inden vi gør denne nødvendighed til en dyd og en leveregel. Måske kan vi klare os et stykke tid ved at

læse de svenske betænkninger og de amerikanske disputater og plukke lidt ud hist og lidt her til brug for vore hjemlige sysler. Men kan vi beholde en åndelig spændstighed, hvis vi vænner os til den betragtning, at det er andre folk, der skal indtage pladserne ude i udviklingens frontlinie, medens vi selv kan blive stående i læ og i mag og forsøge at gøre os til gode med, hvad der kommer ud af de andres anstrengelser? Kan man overhovedet være dygtig på anden hånd?

Den moderne dygtighed, der efterlyses her, kan anvendes til meget andet end blot at fremstille og sælge forbrugsgoder. Dens egentlige sigte er at kunne løse opgaver i et industrialiseret og højst indviklet samfund netop som det, vi lever i nu. Mængder af opgaver skal løses, muligheder og metoder er mangfoldige, men hvilke skal vi vælge, hvordan sikrer vi os, at det mål, vi har sat, faktisk bliver virkeliggjort?

Det myldrer frem med aktuelle eksempler. Tag saneringen af byernes slumkvarterer. Alle er enige om, at den skal gennemføres. Der findes næppe en folketingsmand eller en folketingskandidat, som ikke på forespørgsel vil bekræfte, at saneringsmodne ejendomme bør nedrives eller underkastes gennemgribende moderniseringer. Vi har i otte år haft en saneringslovgivning, som siges at være forbilledlig, og vi har i lige så mange år levet under en hidtil uset økonomisk fremgang, som har givet os kræfter til at gennemføre, hvad vi vil gennemføre. Men vi har ikke saneret slumkvartererne. Hvorfor ikke?

Vi har åbenbart ikke magtet at *organisere* udviklingen fra plan til virkeliggørelse, fra politisk vilje til praktisk handling. Det er netop et spørgsmål om at organisere. Det rigtige måtte nu være at sætte et par samfundsforskere til at studere saneringens historie i de sidst forløbne otte år for helt nøjagtigt at udpege de punkter, hvor blokeringerne sætter ind og sagen afspores — og så lade rapporten offentliggøre, ikke for at hænge nogen ud, men for at vi derefter kan gøre alvor af at gennemføre det, som vi for længst har vedtaget.

Hvorfor kan vi ikke lave en samlet fysisk planlægning af fædrelandets fremtid, d.v.s. af byer, trafiklinier, fritidsområder o.s.v.? Igen er vi jo enige om, at det er nødvendigt at planlægge — ellers ødelægger vi landet i en fart — og vi har mange organer og planlæggende personer i arbejde; men afmagten og forvirringen på hele området er åbenbar. Her drejer det sig endda ikke om at få planer bragt ud i livet, men kun om at få selve planlægningsprocessen sat i gang. Også det kræver naturligvis organisation, og det er den, vi ikke magter. Igen kunne vi bruge et par forskere, som påtog sig at gennemgå dansk planlægnings historie og afdække de punkter, hvor initiativerne kører fra hinanden eller kører mod hinanden, og hvor kræfterne derfor spildes.

Hvad enten vi skal producere og eksportere varer, eller vi skal løse sociale problemer, er opgaven den at organisere ideer, mennesker og teknik ind i et samarbejde. Det er den kunst, vi ikke er særlig drevne i. Den forudsætter mere uddannelse og videnskabelig forskning, end vi drømmer om i dag. Det er uddannelse og forskning, der skal hjælpe til at mobilisere vore mægtige uudnyttede intelligensreserver. Med det ord tænker jeg ikke på, hvor mange procent af os, der kan lære at løse matematiske opgaver, men ganske enkelt på, at de allerfleste af danskerne, unge, voksne, gamle, kan blive meget dygtigere, end vi er det i dag, og at det kun vil være morsomt for os at blive det.

H. Engberg-Pedersen.

Blichers fortælling *Le Petitmaître d'École*

Efter Blichers enorme produktivitet i slutningen af 1820'rne, hvor han foruden så meget andet til sit tidsskrift *Nordlyset* (1827–29) leverede ikke mindre end otteogtyve noveller, gled hans forfatterskab ind i en mager periode. 1830'rne er Blichers litterære konsolideringsår, hvor han bragte sine noveller og digte samlet i hus med udgaverne *Samlede Noveller I–V* (1833–36) og *Samlede Digte I–II* (1835–36). I de nærmeste otte år efter *Nordlysets* ophør i 1829 udgav Blicher kun syv nye noveller foruden digtsamlingen *Svithiod* (1837).

Men mod slutningen af 1830'rne, da Blicher nærmede sig sit tresindstyvende år, blev de skabende lag i ham påny frugtbare. 1838 udsendte han sit lyriske hovedværk, *Trækfuglene*, og i de følgende seks–syv år tog hans novelleproduktion atter fart. Denne blicherske alderdoms-digtning har et lige så imponerende omfang som hans manddoms i *Nordlyset*, men unægtelig rummer den sene novelledigtning adskilligt flere nittere, hvori man læser sig døv, end hans tidlige. Dog er end de kunstnerisk fejlslagne noveller langt i overtal i Blichers sidste skabelsesår, så har de ved deres side en gylden række af ukrænkelige fortællinger, hvortil må regnes *Skytten paa Aunsbjerg*, *De tre Helligaftener*, *E Bindstouw*, *Le Petitmaître d'École* og *Skinsyge*.

Denne håndfuld fortællinger er den aldrende Blichers kunstneriske bekræftelse på, at den »Regenerations-Evne, med hvilken den *Almægtige* har beriget det Støv, i hvilket han indblæste sin Aande« (B. i sin selvbiografi fra 1839), ikke blot havde gyldighed for hans syge krop men også for hans ustadige ånd. Med disse fortællinger, der blev til i årene 1839–45, vovede Blicher sig påny ud i en konfron-

tation med de livsvilkår, hvori længsel og afmagt, forventning i en konflikt, der for mennesket selv er uløselig. Gammel og prøvet tog Blicher sin manddomsdigtningens hovedtema op igen og spillede det igennem med fuldt herredømme over sit håndværk; med en imponerende kunstnerisk sikkerhed i behold skrev han sig for en sidste gang ind til sit personlige følelsesdilemma — og holdt det fast som en knude, mennesket ikke kan løse på egen hånd, men som det med egne hænder kan hugge over for da at erfare sig ning og erfaring, stræben og båndlæggelse tørner sammen henvist til tragediens afmagt og nederlag og ulykke men ikke til dens katharsis.

Af de nævnte fortællinger vælger jeg nøjere at behandle *Le Petitmaitre d'École* (*Samlede Noveller og Skitser* ved Hans Hansen, bd. III, s. 560—68, hvortil sidehenvisningerne i det følgende gælder). Valget af denne fortælling skyldes ikke, at den i kvalitet overgår de øvrige fire, men at den blotlægger nogle fortolkningsproblemer, som for mig at se vedkommer Blichers fortællekunst i det hele taget, og først og fremmest at i den har Blicher fastholdt det tragiske ved at menneskelig længsel kan nedfryses og skildret denne erfaringens tilintetgørelse af al forventning uden at lade tragedien blive dulmet af religionens fortrøstning eller af resignationens sløvende forglemmelse.

Le Petitmaitre d'École fremkom 1844 i samlingen *Fem Noveller og to jyske Sange*. Samlingens titel var forlæggerens, og Blicher brød sig ikke om den. Hvad der har generet ham er formodentlig udtrykket »Noveller«. Lige fra hans gennembrud i 1824 med *En Landsbydegns Dagbog* var det ham imod, at hans »Smaafortællinger« skulle kaldes noveller. Han bøjede sig dog for et litterært modelune, men sneg da ofte sin egen genrebetegnelse ind i undertitlen: troværdig Fortælling. Med denne etikette angav han klart, at hvad han bragte til torvs var fortalt af en fortæller, der gengav hvad han havde hørt eller set; fiktionens verden var bundet til og forpligtet af den virkelighed som kan iagttages og sanses.

Hvad Blicher selv ville have kaldt sin samling fortæl-

linger kan der kun gisnes om. Men samme år som *Fem Noveller og to jydsk Sange* udkom udsendte Blicher to andre samlinger, som han selv gav titel. Han kaldte dem begge *Min Vinterbestilling i 1842 og 1843*. En sådan titel kan synes bedre anbragt på omslaget til en samling arbejdsnotater end på en offentlig publikation. Hovedparten af fortællingerne i de to samlinger har da også formelt karakter af skitse eller ligefrem udkast. Og det samme skitsepræg genfindes i *Fem Noveller og to jydsk Sange*.

Blichers litterære vinterbestilling i 1840'erne fik i det hele oftest skitsens form eller den løst fabulerende fortællings. Begge former kan sikkert betragtes som dikteret af Blichers voksende behov for at få tingene fra hånden i en fart i et afmægtigt håb om at holde kreditorerne fra døren. Men mens den fabulerende fortælling afsporer Blichers fortællekunst, fordi han glider ud i det sludrevorne og følelsesslappe, så er skitseformen en kunstnerisk konsekvens af fortælleformen i hans bedste manddomsværker og således en befordrer af hans kunst. Med *En Landsbydegns Dagbog* må Blicher have følt sig sikker på at have fundet sin særegne fortælleform. Da Ingemann dadlede ham for de store tidsspring i denne fortællings komposition, svarede Blicher tilbage: »... den korte Skizzering af M. Vingens Liv og de lange, lange Spring i hans Historie forekommer mig netop at være af — tilgiv mig Udtrykket — stor tragisk Effect. At de ere »deprimerende« er vist; men kan det være anderledes? og kan vel det tragiske altid være eleverende?« Den korte skitsering og den tragiske effekt er signaturen for Blichers Kunst. Og *Le Petitmaitre d'École* bærer det samme mærke. Dens skitseform er ikke udtryk for at den er ufuldbåren, men er et resultat af en stram kunstnerisk økonomi, der sigter mod inden for en så snæver ramme som muligt uden psykologiseren at afdække kollisioner og bevægelser i det menneskelige følelsesliv.

Beretningen i *Le Petitmaitre d'École* er som i alle Blicher-fortællinger formidlet til læseren af en fortæller. Han er garanten for, at hvad der berettes er sandfærdigt, det er sket. Han tids- og stedsfæster hændelserne, og han

fortolker dem. Men alvidende er han ikke, beretningens personer kender han kun fra deres handlinger og ord, deres sind må han derimod fantasere, fortolke sig frem til en forståelse af. Og da kan han som enhver anden fejlfortolke en situation, en replik, et udtryk. Det betyder for læseren, at han ikke ukritisk kan acceptere fortællerens fortolkninger, domme og vurderinger. Læseren må selv igang med at fortolke og vurdere hændelsesforløbet og tvinges da måske ud i den indsigt, at fortælleren totalt har fejlfortolket de begivenheder, han har været vidne til. Det er således nok fortællerens funktion at gøre beretningen troværdig, men selv behøver han ikke at være en troværdig fortolker af begivenhederne.

Det er med andre ord en pointe ved Blichers fortællekunst, at fortælleren er en fiktiv person, der i lighed med de øvrige personer indenfor fiktionens rammer må tolkes og vurderes ud fra hændelsesforløbet og hans stillingtagen til det. Selv når fortælleren som i *Le Petitmaitre d'École* er unavngiven, er han ikke at betragte som identisk med Blicher; han er et fortæller-jeg og dermed en fiktiv figur, der er indkapslet i den fiktive verden, som Blicher skaber ved at lade ham fortælle en troværdig beretning. — Søren Baggesen har i sin bog *Den blicherske Novelle* (1965) med konsekvens gennemført dette synspunkt og derved afsløret, hvor frugtbart det er ved en fortolkning af Blicher.

Det begivenhedsforløb, fortælleren i *Le Petitmaitre d'École* beretter om, tilhører hans erindring. Alt hvad han fortæller ligger i hvert fald nogle år forud for skrivende stund. Straks i fortællingens optakt giver han stedet og tiden: »... her i Jylland, hvor jeg i mine yngre Dage ...« (560), og lidt senere indkredses tiden nøjere til: »Det var selv samme Foraar, at Bonaparte stødte Kærnen af den spanske Hær herop i Danmark« (561), d.v.s. i 1808. I dette forår udspiller sig de afgørende begivenheder i løbet af en måneds tid, hvorfra fortælleren kun i sammenhæng erindrer sig tre kortvarige episoder. Derpå er der i fortællingen et stort spring på syv år frem i tiden, hvor fortælleren genser to af hovedaktørerne fra 1808-forårets begivenheder. Gen-

synsepisoden er fortællingens sidste, men også den ligger i hvert fald et stykke tid forud for skrivende stund, for episoden slutter med ordene: »... og gik fra et Hus, hvor jeg heller ikke har været siden.« (568). Endelig er der af fortælleren til den egentlige beretning føjet en moraliserende epilog.

Med andre ord, det forløb, fortælleren beretter om, kender han i skrivende stund i hele sin udstrækning. Når han begynder sin fortælling, sidder han inde med en sikker viden om, hvordan den vil ende. Det vil igen sige, at fortællingen beretter om et forløb, der er bragt til standsning. Der er en udvikling, en bevægelse i fortællingen, men ikke ud over den.

Sin beretning har fortælleren bygget op som et lille episodisk fem-akts-drama forsynet med en orienterende prolog og en moraliserende epilog.

Fortællingens optakt orienterer læseren om miljøet og via en jagthistorie om den ene af begivenhedernes hovedperson, titelfiguren. Men samtidig afslører optakten noget om fortælleren. Han er en fri fugl, der kommer vidt omkring, og som kan synge med mange næb: »Jeg var den Gang, som jeg er endnu, meget for at røre mig og se mig om; saa paa Herregaarde, saa i Bøndergaarde; snakke med baade paa Jydsk og paa Tysk, baade paa Dansk og paa Fransk.« (560). Både hans krop og tunge er således ubundne; han er en gæst i miljøets virkelighed, men da han som vi senere skal se ikke nøjes med tilskuerens rolle, får hans ubundne sind alvorlige konsekvenser for hele begivenhedsforløbet.

Om titelfiguren oplyser fortælleren, at han er skolefuldmægtig og meget høj af vækst men halt. Til misforholdet mellem hans bens længde svarer en uoverensstemmelse mellem andres opfattelse af ham og hans egen selvopfattelse. Han tror at være sognets bedste sanger og smukkeste mandfolk, men ingen deler denne tro med ham. Derimod er alle enige om, at han er meget nysgerrig. Til denne sognets dom tilføjer fortælleren ironisk: »Man tog fejl; thi han var alene videlysten; og denne Lyst omfattede al menneskelig Vild-

skab.« (560). Fortællerens ironi fortolker og stempler skolefuldmægtigens videlyst som nysgerrighed, men det betyder for læseren, at han i hvert fald et stykke endnu må holde den mulighed åben, at fortælleren fejlfortolker skolefuldmægtigens holdning, og at denne reelt er i det mindste fascineret af menneskelig vildskab, lidenskabelighed, livslyst.

Som et eksempel på skolefuldmægtigens forhold til vildskaben beretter fortælleren derpå om en jagtepisode, hvorunder skolefuldmægtigen har afsløret sin uvidenhed om rævens brunstskrig ved forårstide. Da han hører disse paringskrig, bliver han angst og godtager uanfægtet en fantastisk forklaring på skrigene: det er den afdøde landinspektør, som skriger, fordi djævelen fører ham henover de uretfærdigt udskiftede marker og da kniber ham med en gløende tang ved hvert markskel.

Situationen viser klart nok noget om skolefuldmægtigens naivitet og også om andres, herunder fortællerens, trang til at have ham til bedste. Hans godtroenhed gør ham sårbar, og andre er parate til at udnytte hans forsvarsløshed. Men episoden siger også trods det groteske ved situationen det om skolefuldmægtigen, at han er villig til at acceptere uregerlige og ufattelige kræfters tilstedeværelse i hans verden; vildskaben kan han tro på som andet og mere end sanselighed. Og det er just, hvad fortælleren ikke kan. Da han senere i begivenhedsforløbet hører vildskabens skrig, kan han kun forstå dem som sanselighedens, og derved fejlfortolker han disse skrig i lige så høj grad som skolefuldmægtigen rævens.

Efter denne foreløbige karakteristik af titelfiguren tager det egentlige drama sin begyndelse. I det forår, hvor fortælleren har været på jagt med skolefuldmægtigen, indkvarteres på egnen et kompagni af Napoleons spanske hjælpetropper. Bataillonskommandøren logerer på en herregård, hvor fortælleren ofte kommer. Og her møder han fortællingens anden hovedperson, den smukke Susanne. Den første episode i fortællingen beretter om mødet mellem kommandøren og Susanne. Om ham hedder det, at han er ung,

smuk og galant (562). Tillige er han kvindekær og har gjort sig den ulejlighed at lære sig et par brokker dansk, »saasom: søteMund, dejlige *Ojos* (Øjne), en Marmorbryst o.s.v.« (562), for at kunne attackere gårdens smukkeste tjenestepiger. Blandt disse er Susanne, der skal gøre i stand på kommandørens værelse. Åbenbart har den fyrige erobreren her lagt sine talenter for dagen, for efter et par dages forløb beder Susanne sig fritaget for sin tjeneste. Fortælleren kan da meddele, at for denne sin dydigheds skyld vandt Susanne i hæderligt omdømme. Men ud fra sin senere erhvervede viden kan han lakonisk føje til: »Dog, hvad der mislykkedes Spaniolen, var en Franskmand forbeholdt.« (562).

Det kan altså ikke være af snerpethed eller overdreven dydighed, at Susanne har afvist kommandøren. Lige så spontant som hun fornægter kommandøren hengiver hun sig til den omtalte franskmand. Det er opgaven for den følgende episode i fortællingen at introducere Susannes udkårne, en fransk sapør (arbejdssoldat), og at klarlægge forholdet mellem ham, Susanne og skolefuldmægtigen.

De tre og fortælleren mødes i en nærliggende købstad, hvor Susanne nu har fået plads på gæstgivergården. Her logerer sapøren. Om ham hedder det, at han havde »saa ultratyrkisk et Skæg, at man af hans Ansigt næppe saa den øverste Halvdel. En Æreslegionsorden og en massiv Guld-kæde prydede hans Vest, og nedenfor dinglede ditto Urkæder og Signet-Trofæer, maaske fra hans underjordiske Ekspeditioner; eller og fra overjordiske; han var reglementeret i Skabning, Holdning og Bevægelse, og hans levende Øjne lod ane søde Hemmeligheder.« (562).

Bortset fra Skægget, hvad man dog ikke skal gøre, så er sapøren og kommandøren ikke meget forskellige af ydre skikkelse. Og de ligner også hinanden derved, at de begge voldsomt attrår kvinder, men for her at nå til målet må de bevæge sig ad forskellige veje. Mens kommandøren må ulejlige sig med at lære fremmede sprog, kan den franske sapør nøjes med at »smutte« (563) efter pigerne. Den genvej, sapøren kan skyde, og hvormed han overhaler komman-

døren og hurtigt når ind i Susannes hjertekammer, synes ham beskåret, fordi han er skæget og udstyret med trofæer fra hans underjordiske eller overjordiske ekspeditioner. Hans krops prydelser er naturligvis kun et ydre tegn for kræfterne i hans indre. Han er som en udsending fra hvad mennesket ikke behersker, det underjordiske eller overjordiske, men dog har i sig. Og derved kommer han til i Susannes liv at repræsentere noget lignende som ræven i skolefuldmægtigens: vildskaben, den utæmmelige livslyst, der fordrer en håndgribelig virkelighed at folde sig ud i.

Mellem kommandøren og sapøren er der således for det første ikke seksualiteten men lidenskabeligheden til forskel, og for det andet Susanne. Det afgørende krostue-episoden skal vise er, at hvad kommandøren har begæret, det får sapøren. Det må betyde, at for Susanne er sapøren et ekko af hendes egen længsel og livslyst, og da tillige den virkelighed, hvori hendes længsel kan strømme ud og finde hvile og opfyldelse. Derfor svarer hun spontant i sin længsel, da han kalder i sin: »Sapøren smilte til hende, saa hans Moustacher skred en Fingersbred højere op om Næsen; og hun rødmede, saa Blodet gled hende ud over hele Ansigtet.« (562).

Forholdet mellem de to gengiver fortælleren, men han fortolker det ikke i første omgang. Og da det sker, viser det sig, at han opfatter Susannes lidenskabelighed som alene seksualitet og sanselighed, hvorved han som nævnt afslører en tilsvarende uvidenhed som skolefuldmægtigen overfor ræve.

Det andet krostue-episoden skal klarlægge er forholdet mellem sapøren, Susanne og skolefuldmægtigen. Da sapøren har fået Susanne til at rødme og nikket »fortroligt« (563) til hende, forlader han stuen. Og »lige saa hurtigt forsvandt hun, skønt Skolesubjektet ville standse hende.« (563). Fortælleren undrer sig over dette og spørger skolefuldmægtigen, hvad han har med Susanne at bestille. »»Intet videre«, svarede han, »end at jeg synes ret godt om hende, og derfor hover jeg ikke, at denne laadne Franzos gaar og smutter efter hende.« (563).

For skolefuldmægtigen tager forholdet mellem de tre sig altså ud som en erotisk trekant. Men det er alene ham, der har øje for trekanten. Sapøren og Susanne ser kun hinanden; ingen af dem har nogen forbindelse med skolefuldmægtigen, og derfor lader hun sig heller ikke standse af ham.

Resten af episoden uddyber karakteristikken af skolefuldmægtigen samtidig med at fortælleren påny afslører en side ved sig selv. De to sidder ene tilbage i krostuen. Skolefuldmægtigen vil gerne have fortælleren til at lære sig nogle brokker fransk og får da lært at sige »*bon jour*« og »*Je suis Petitmaître d'École*«. (563). Straks franskmændene vender tilbage, bralrer skolefuldmægtigen ud med sine nys erhvervede kundskaber til stor moro for franskmændene, der leende svarer med et: »*voilà un petit-maître danois!*« (563).

Dermed er skolefuldmægtigens selvgladhed bekræftet. Men fortælleren, der kan et »taaleligt Fransk« (562), er den, der har udleveret ham til latteren. Hans sprogundervisning tager sig ret så uskyldig ud, for en *maître d'école* betyder jo en skolebestyrer; men *un petit-maître* betyder en laps, en modenar. Det skolefuldmægtigen altså siger til franskmændene er, at han er skolens nar, hvorfor de også med en latter kan replicere, at han er en dansk nar. Men den, der har gjort ham til en nar i deres øjne, er fortælleren.

Det selvglade smil, skolefuldmægtigen sidder tilbage med efter uafvidende at have gjort sig selv til grin, er da også for fortælleren en »Fristelse« til at følge successen op. Straks derpå gør han det. Skolefuldmægtigen siger, at han gerne så den lādne bjørn forsvinde, fordi han »kunde maaske sætte Susanne Skruer i Hovedet.« (563). Replikken bruger fortælleren som et påskud til at provokere skolefuldmægtigen til at tage kampen op med sapøren: »men saadan en køn Karl som du kan vel nok stikke Bjørnen ud.« (563). Idet fortælleren spiller på skolefuldmægtigens selvgladhed, driver han ham ud i et spil, som han ved, skolefuldmægtigen umuligt kan vinde. Således har fortælleren opgivet

sin rolle som blot tilskuer til begivenhederne, uden at det iøvrigt på nogen måde forpligtiger den på krop og tunge ubundne; han er stadig den nysgerrige, der nu blot giver sig til at »eksperimentere« lidt med skolefuldmægtigen.

Den skævgroede skolelærer når dog i første omgang slet ikke at få bejlet til den skønne Susanne. Fortællingens næste episode foregår otte dage senere hos gæstgiveren, hvor fortælleren erfarer, at den smukke fugl er fløjet. Susanne er stukket af med sin søpør. Gæstgiveren har ondt af pigen, fordi han opfatter hendes handling som udtryk for et moralsk fald og søpøren som en simpel forfører: »det var saadan en flink og skikkelig Pige og holdt de nævise til Side, lige til han med Guldurene fik hende forlokket.« (564).

I det samme kommer skolefuldmægtigen, der i mellemtiden er blevet skolebestyrer, for at høre efter Susanne. Da han erfarer, hvad der er sket, bliver han tilsyneladende ikke videre chokeret, men »han rettede sig paa det ene lange Ben, medens det korte svingede saa smaat frem og tilbage . . . « (564). I denne lidt groteske position, der til fulde afslører hans skævhed, erklærer han: »Jeg vilde dog gerne gjort hende lykkelig — og nu kunde jeg — men i det Sted vil hun da hellere rende omkring med en udenlandsk Landstryger. Hun kunde have haft det en bitte Korn bedre hos mig. Ja — hvad skal vi sige? Det har nu været hende saaledes beskikket. — Jeg kan sagtens faa en Kone, hende foruden. — Gid Fanden — Gud forlade mig — havde taget den franske Abekat længe før!« (564). I sin erklæring afslører skolebestyreren den sindets skævhed, som hans ben signalerer om. I det åbenbare misforhold mellem, hvad han gerne vil og hvad han kan, ses hans mangel på lidenskabelighed. Han kunne netop ikke gøre den lidenskabelige Susanne lykkelig, fordi han i sin mangel på vildskab aldrig kunne blive hendes længsels svar. Og dog står han lidenskabeligheden nærmere end f. eks. gæstgiveren og fortælleren. Skolebestyreren er nok selv ulidenskabelig, men han er fascineret af vildskaben, tror på dens eksistens som rævejagtscenen viste. Og derfor synes han også »ret godt om« (563) Susanne; han er fascineret af hende, fordi hun ejer,

hvad der kunne rette hans egen skævgroethed op. Han er nærmere end de andre i kroen til at forstå, at Susannes flugt med sapøren ikke bare er et resultat af sanselighedens kogleteri, men bestemt af langt mere omfattende sindskræfter. I hans udtryk — »Det har nu været hende saaledes beskikket« — ligger på een gang hans afmagt overfor og accept af det skete gemt. Men denne afmagt, som er en bekræftelse på hans sinds mangler, søger han straks derpå at dølge med den løgn, at han sagtens kan få sig en kone. Med den viden, læseren har om sognets opfattelse af skolebestyreren, kan man med sikkerhed sige, at det kan han netop ikke.

Den næste episode er fortællingens peripeti og foregår en uges tid senere ved Vejle, hvor fortælleren genfinder den bortrømte Susanne. Hun sidder bag nogle træer ved vejkanten, stum af fortvivelse. Sit indtryk af pigens ansigt sammenligner fortælleren med »et af Tid og Skødesløshed ilde medtaget Maleri« (564—65), hvori jo hovedet af en dom over Susanne er ved at dukke frem: hun er endt, hvor hun er, takket være skødesløshed.

Da fortælleren giver sig til kende, farer Susanne »op med Vildhed« (565) og råber som en forvildet. Han får hende dog overtalt til at køre med. På turen får hendes gispende åndedræt ham til at tænke på en oplevelse, han engang havde i Københavns havn. Her opdagede han nogle svømmende drenge, hvoraf een var ved at drukne. Han fik ham reddet, men næppe var purken kommet til kræfter, før han atter hoppede i. Efter at han for anden gang har fået hevet drengen i land, siger han til ham, at han skal blive fra vandet, indtil han har lært at svømme. »»Hvordan skal jeg saa lære det?« snærrede han og sprang i Dybet tredje Gang.« (565). Fortælleren ser en parallel mellem drengen og Susanne: »Susanne havde ogsaa blindt hen kastet sig i Liden-skabernes rivende Strøm uden Kraft til at bjærge sig: hun var ved at synke. Hvorledes kunde hun frelses?« (565). Paralleliteten består altså for fortælleren deri, at de begge har kastet sig ud i et element, som tager magten fra dem, og som han mener, man bør holde sig fra, til man kan magte det. Hvad han synes blind for er den indre nødven-

dighed, den utæmmelige livslyst, som driver drengen og Susanne ud i magters vold; de søger, hvad deres længsler attrår, og synker da magtesløse, når virkeligheden ikke vil bære dem oppe.

Fortællingen melder intet om, hvorfor Susanne ikke længere bæres oppe af sit forhold til sapøren. Fandt hun ham ikke, eller er han flygtet fra hende, har fornægtet hende. Det vi får at se er, at hun fortvivler og i bogstaveligste forstand bliver ude af sig selv, da han ikke længere er ved hendes side. Idet den virkelighed, den »ting«, hvori hendes længsel har søgt udfoldelse og hvile, ikke er mere, da styrter hun selv og hendes verden sammen. Hendes vildskab strømmer ud i afmagtens og fortvivlelsens skrig.

Karakteristisk for fortælleren hører han disse skrig som et ekko af sanselighedens. Mens skolefuldmægtigen på rævejagten hørte rævens brunstskrig som de underjordiskes, så hører fortælleren Susannes vildheds-skrig som lystens. Og da han på turen vil trøste Susanne, gør han det på en lignende dobbeltbundet måde, som da han lærte skolefuldmægtigen fransk: »»Vor frelser . . . forskød ikke den, som alle andre fordømte; gik bort! sagde han trøstende, advarende, gik bort og synd ikke mere!«« (566). Denne citat-tilgivelse er jo i virkeligheden fortællerens stempling af og dom over Susanne. Han identificerer hende med en skøge og finder, at hendes handling har tilgivelse behov, altså at den er fordømmelig. Dermed har han for læseren vist, at han ikke har begrebet eller vægrer sig ved at forstå, hvilke kræfter der har været på spil med og i Susanne. Fortælleren mener virkelig eller griber til den nemme forklaring, at Susanne blot har været et letsindigt pigebarn, der i skødesløshed har hengivet sig til sapøren. Ved tilbagekomsten til gæstgivergården finder han det da også »ganske forstaaeligt« (566), at gæstgiveren ser surt til Susanne, og at hans kone er bittersød, snærende og stiklende. Fortælleren deler nemlig deres moralske fordømmelse af Susanne.

Til fortællerens trøst på turen har Susanne svaret: »»Gud lønne Dem for denne Time! Jeg skal aldrig glemme den.«« (566). Det er en af opgaverne for fortællingens sidste epi-

sode at vise, at Susanne netop gør alt muligt for at glemme denne time, hvori hendes handling blev fordømt.

Den sidste episode foregår syv år senere. Fortælleren aflægger på en rejse besøg på den skole, hvor le Petitmaître er blevet skolebestyrer. Da han træder ind i hans stue, ser han to legende børn, hvoraf den ældste, en dreng på seks-syv år, minder ham om den franske søn. Drengen kalder på sin far, skolebestyreren. Af den derpå følgende samtale mellem skolebestyreren og fortælleren fremgår det, at pædagogen i de forløbne år ikke har forandret sig meget. Skønt han stadig går på jagt, eller rettere »sidder paa jagt« (567), så tror han fortsat, at rævens brunstskrig er en slags helvedesvræl. Herfra glider samtalen over på hans ægte-skabelige forhold, og vi aner, at han er grundigt under tøflen. Sluttelig beder fortælleren om at måtte hilse på hans kone.

Hun kommer i det samme ind. Det er Susanne. Hendes første ord til manden bekræfter, hvad vi anede. Hun koster med ham og har ikke den ringeste respekt for ham.

Susanne har ikke genkendt fortælleren, men skaffer sig underretning hos manden og sender ham derpå ind i skolestuen. Da hun og fortælleren er blevet alene, breder sig for et øjeblik et erindringens smil over hendes »halvdøde Aasyn«. Men hun ønsker tydeligvis ikke at blive mindet om deres sidste møde, kun »ret ligesom det hændelsesvis faldt hende ind, takkede (hun) for udvist Godhed i den forgangne Tid.« (568). Og da fortælleren et øjeblik efter pirker til såret ved at spørge om, hvordan hun og skolebestyreren har fundet sammen, svarer hun: »»Aah! det gik meget ordentligt til, . . . han saa mig nogle Gange hos Gæstgiverens, De ved, og fattede Godhed for mig, sagde det ogsaa til mig. Det var jeg ikke saa straks betænkt paa, for jeg skal sige Dem, han var ikke den eneste, der havde et godt Øje til mig. Naal da jeg saa senere var kommet tilbage fra et Familiebesøg — De husker maaske, De var saa artig at befordre mig et stykke af Vejen — se, saa kom han igen og slog paa den samme Streng, og Meningen blev da, at vi kom sammen. — Hvad maa jeg byde?«« (568).

Med denne forklaring slutter den egentlige beretning; fortælleren går bort fra huset, som han siden aldrig har været i. Susannes udlægning af begivenhedsforløbet er jo som både vi og fortælleren kan høre en løgn. Men en løgn som har selvforsvarets karakter; i et forsøg på at vægre sig mod den totale fortvivelse og sønderknuselse har hun lukket øjnene i for kendsgerningerne og søgt at skjule sin ulykkes storhed ved at tvinge dens årsag, sit ægteskab, ind i konventionalitetens rammer. Hun lyver for at overleve; men i glemselen er der ingen nåde, hvad fortælleren ved sit indblik i »hendes huslige Lyksalighed« (568) også er klar over. Derimod synes han ikke at forstå, giver i hvert fald ikke udtryk herfor, at den lyksalighed har han et medansvar for. Det har Blicher overladt til sin kjære Læser at finde ud af.

Susanne takkede fortælleren for hjælpen ved Vejle, og han hører tilsyneladende ingen skurrende tone i denne tak. Hvad er det da, Susanne kan være fortælleren taknemmelig for? Han frelste hende vel fra sindssyge eller selvmord, men måske til det, som er værre. Da Susanne betingelsesløst og uforbeholdent fulgte sin lidenskabeligheds og livslysts attrå, fik det følger: hun blev med barn og en udstødt. Hendes fald forårsagede sapøren, ikke ved at gøre hende med barn men ved ikke at være den virkelighed, hvori hendes livslyst varigt kunne komme til udfoldelse. Men at hendes fald skulle føre til udstødthed, det forårsager fortælleren og gæstgiverfolkene, der i fortællingen repræsenterer de velbjærgede samfundsborgere, som kan styre sig selv og nære sig sig fra at hoppe ud, hvor de ikke kan bunde. De tolker Susannes fald som et moralsk fald; fortællingens moraliserende epilog tilhører da også dem. De vælger at se Susanne som et bytte for »Sanselighedens Kogleri« (568), som en lastefuld horkvinde, der kun kan slippe tilbage til samfundsnormen, dersom hun kan legitimere resultatet af sin hengivelse til lidenskabeligheden: barnet. Og det kan hun kun gøre ved at gifte sig.

Det er fortælleren, som på det respektable samfunds vegne fordømmer Susanne som skøge og dog samtidig vil redde hende. Det er da ham og den samfundsmoral, han

repræsenterer, der driver hende ind i legitimitetens ægteskab, og kalder det en frelse. For den gravide Susanne er der kun den frelsesvej at gifte sig med den, som ingen andre vil have, nemlig le Petitmaître. Ligesom den eneste, han kan få, er den, samfundet moralsk har fordømt. Af tilfældet — sapørens komme — og af samfundsmoralen tvinges de to i armene på hinanden. Af bitter nødvendighed må de slutte sig sammen for at kunne blive godtaget af samfundet, der således bliver ophav til deres ulykke. I deres forfærdelige ægteskab er Susanne nok den stærkeste, men også den der må betale den højeste pris. I sit ægteskabs livslange fald krænger hun negativt sin livslysts hjemløse kræfter. Hun bliver herskesyg og koster med den mand, hun foragter, og som aldrig vil kunne besvare hendes kalden. Og han søger da dække og skjul i en stupid selvglæde.

Det er Susannes og le Petitmaîtres livsvilkår, at de i deres ægteskab får al livslyst forvrænget eller tilintetgjort. Der er i deres livs tragedie intet som helst eleverende. Alle deres forhåbninger forbliver ubesvarede, og de har intet at fortrøste sig ved, men må tvunget finde en overlevelsesmulighed i selvbedraget og i stupiditeten.

Blicher har i hvert fald ikke åbenlyst i *Le Petitmaître d'École* udtrykt nogen oprørsvilje, hverken imod de irrationelle kræfter, som tilfældet bringer til vækst i et menneske, eller den moralkonvention, som søger at båndlægge og tilintetgøre disse kræfter. Han blotlægger tilsyneladende et tragisk livsvilkår uden at oprøres, og samtidig giver han det en gyldighed, der rækker langt ud over et jysk sogn i forrige århundrede.

De irrationelle kræfter i sindet, længsler, drømme og forventninger, tørner i fortællingen sammen med en moralistisk samfundsnorm, der har sået splid mellem ånden og kroppen. I sammenstødet kues sindet og forkrøbles. Det er hvad Blicher viser. Og identificerer man Blicher med fortælleren, må man tro, at han blindt accepterer sindenes forkrøbling. Men idet Blicher skaber et fiktivt fortæller-jeg, kan han lede sin egen harme og fortvivlelse over livsvilkårets ubarmhertighed ind i fortællingen. Hans harme er

rettet mod den nysgerrige fortæller, den frie og ubundne, som ikke vil lade sig forpligtige af den virkelighed, han gæster. Og hans fortvivelse gælder sindets sårbarhed, når det er i utæmmede kræfters vold, og da ikke mødes med forståelse men med afvisning og fordømmelse. Den afvisende og fordømmende er fortælleren og den moralisme, hvori han og den velbjærgede samfundsborger afskærmer og sikrer sig. Den virkelighedens tragedie, som Blicher med sin fiktive, uvirkelige verden afdækker, er, at den — Susanne —, som giver sig sin livslyst i vold, møder en moralisme — fortællerens, samfundets —, der fornægter livslysten. Da Susanne af indre nødvendighed er ført ud på lidenskabelighedens vande, da hun er i sit væsens element, møder hun en moralist, der har sit på det tørre og herfra kun kan »redde« hende ved at bede hende holde sig fra vandet. Det ubarmhjertige ved hendes vilkår er, at hun ikke møder en »allerede veløvet Svømmer« (565), en som godtager hendes element og lærer hende at leve med og i det. Det frygtelige ved Susannes tragedie er, at hun for at overleve må amputere lag i sit væsen, som var det syge lemmer; hun må gøre sig halt som sin ægtemage.

Poul Schmidt.

Hørup og forsvarssagen

I

Historiens milde skær af ufarlighed rammer alle politikere før eller siden, enten det sker mens de er i live, eller — som i Viggo Hørups tilfælde — først når de er døde.

På et punkt har det holdt hårdt at få Hørup op på den ubesmittede marmorsokkel, nemlig når det gjaldt hans syn på dansk forsvarspolitik og i videre forstand på militæret. Spørgsmålet er, om de officerer, der stadig skærer tænder, når de hører nogen citere Hørup, ikke er de eneste, der husker ham, som han fortjener at huskes: Som den kompromisløse, ensidige frontdanner.

I hvert fald rammer de et sandere billede af manden end Tyge Dahlgård, når han bekender at være en slags elev af ham. Det på trods af, at de to forhenværende ministre i hvert fald kan siges at have kontroversialiteten til fælles. På det forsvarspolitiske plan var Hørup renlivet, næsten fanatisk idealist, selv om det ikke ytrede sig, som det oftest gør. Som Bj. Bjørnson skrev ved hans død: — *Ord som: Jeg elsker friheden, jeg arbejder til min sidste stund for de små i samfundet, jeg vil give fredssagen, hvad jeg ejer af kraft og indflydelse, sådanne kærlighedserklæringer lå ikke for ham. Han bar sig ad som visse friere i gamle dage: Kærligheden lå ikke i, hvad de sagde deres elskede, for det var omtrent ingenting. Men den lå i de prygl, som medbejlerne fik.* —

Denne galsindede idealisme var ikke en gang rigtigt pacifistisk. Hørup var for meget af en homo politicus til at være pacifist i den snævre forstand af ordet. Da Estrupiatet for alvor indledtes i 1885 og der hviskedes om revolution i krogene — omend uden at nogen rigtigt troede på det —

priste Hørup venstrebøndernes riffelforeninger, der var en slags meget spag forberedelse til en væbnet kamp, hvis tingene skulle løbe helt af lave. Fredssagen optog ham stærkt — måske lige så stærkt som forfatningssagen — men han nægtede altså at udelukke den mulighed, at de undertrykte og de små i samfundet skulle kunne tage sig deres ret, hvis de ikke fik den.

For så vidt var Hørups form for pacifisme beslægtet med den, der efter de nordiske militærnægterforeningers aktivitet at dømme er den betydeligste i dag: Det var en politisk vægring, mere end det var en etisk (denne ellers meningsløse skelnen har en vis alderstidsvunden hævde netop i dette spørgsmål).

I pagt med Bjørnsons ord kaldte Hørup det ikke selv pacifisme, men antimilitarisme. Den havde to hovedårsager: For det første var han overbevist om, at militarismen, den institutionaliserede, indflydelsesrige faktor i samfundet, der tænker i begreber som autoritet, ære og krigermod, i sig selv perverterede ethvert samfund, rent bortset fra, hvor frygtelige krige, det var indblandet i. Som hans biograf, Erik Arup har skrevet, var han »den første af alle politiske tænkere, ja, man kan sikkert også medtage alle filosofiske tænkere, der forstod, at militarismen er en åndsmagt.« — Den militært prægede tankegang og livsform var simpelthen fjenden, forstået lige så absolut og politisk, som Lenin forstod klassefjenden.

For det andet havde Hørups ungdomsår været domineret af nationalliberalismens storhed og fald, markeret ved de to krige i 1848 (han var da 7 år) og i 1864. Den dugfriske nationalistiske aggressivitet forvandlede i hans opvækstår til det, den egentlig var: Ansvarsløst fantasteri og dumstolthed, til sidst også afmægtig hævnerrighed. Denne udvikling havde sat stærkt præg på Hørup. Hans første valgkamp i 1872 i Frederiksværk — hvor han opstillede som bjørnbakker og blev slået eftertrykkeligt — blev udelukkende ført på demaskeringen af de nationalliberales eftersnakkere. Og det blev et af hans to politiske livsarbejder — det andet var arbejdet for parlamentarismens gennem-

førelse — at modarbejde forsvarsvennerne, som han anså for ægtefødte børn af den første generations nationalliberale, men uden disses undskyldning: At de ikke kunne vide, hvordan det hele ville gå.

Forsvarssagen blev den egentligste årsag til, at Hørup altid blev betragtet med skepsis i proklamerede grundtvigianske kredse. Skepsissen var i høj grad gensidig. F. eks. stammede hans stærke, ofte tilsyneladende ganske irrationelle foragt for Frede Bojsen ikke så meget fra, at de to som regel stod på hvert sit parti i forhold til regeringen (dette var snarere en funktion af foragten), men fra, at Bojsen på en gang var grundtvigianer og løjtnant. Rent konkret blev Hørups antimilitarisme hovedgrunden til, at Berg i 1883 manøvrerede ham bort fra posten som ansvarshavende redaktør af »Morgenbladet«. Den direkte foranledning var Edv. Brandes respektfulde, men kritiske artikel om Grundtvig i anledning af 100-året for dennes fødsel. Men Brandeskredsens ryggesløshed og amoral var oftest lettere at sluge end Hørups »landsforræderiske defaultisme«. Den kostede ham al indflydelse hos partifæller som Vilh. Birkedal, Nørregård og Ludvig Schrøder, for blot at nævne nogle enkelte af de forsvarsbegeistrede grundtvigianere.

Hørups kamp kæmpedes på to niveauer. Det ene niveau var det forsvarstekniske, hvor han gjorde front mod 90 pct. af datidens sagkundskab og slap så godt ud af det, at han vandt en foreløbig politisk sejr. Det andet niveau var det idepolitiske, hvor han trådte op mod en tidsånd, for hvilken nationalliberalismen var den første, den såkaldt »upolitiske« grundtvigianisme den anden repræsentant. Og her tabte han. Er nogen i tvivl henvises de til at læse »Politiken« i dag eller kaste et blik på Venstres og for den sags skyld også Det radikale Venstres forsvarspolitik. Militarisme er et ord, der ikke mere bruges i Folketinget og knap nok andre steder. Og det er ikke, fordi vores militær er blevet mindre, men tvært imod fordi det, mod Hørups overbevisning, er blevet anerkendt som en integreret del af samfundet.

II

Lad os kaste et blik på Hørups fjender i den forsvarstekniske debat. Det var først og fremmest tidens eksperter, »den militære sagkundskab«, som den stadig kaldes. Forsvarsdebatten i 80'erne og 90'erne var måske det første, betydelige eksempel på en magtkamp mellem de administrative eksperter og de folkevalgte politikere. Nok optrådte eksperterne som politikere, men de gav ikke af den grund afkald på at tale som administrative autoriteter. Denne vane er først kommet efter, at diskussionen om teknokratvældets farer i den stadigt mere specialiserede politisk-økonomiske udvikling kom på mode.

Det danske officerskorps værnede skinsygt om sit rygte efter 1864. De første par år måtte det ske diskret, fordi chok'et endnu sad højt i befolkningens bevidsthed. Men efterhånden som det dalede, groede mytedannelsen, både om udenrigspolitikken og den militære indsats i den ulykkelige krig. Og dermed voksede også officerskorpsets selv-tillid og befolkningens tro på, at en militær indsats fra Danmark over for Tyskland stadig var mulig.

I de første par år efter 1864 var den politiske stemning præget af en sammenbidt, forholdsvis jordbunden forsvarsvilje. Det, der var sket, måtte ikke ske igen. Man måtte i hvert fald kunne fortsætte en krig mod Tyskland så længe, at Tyskland ikke fandt det omkostningerne værd at angribe, eller, hvis det gjorde, så længe, at en rimelig, forhandlet fred kunne sikres. Denne almindelige stemning var skyld i, at hærloven af 1867 blev vedtaget bredt og uden voldsom diskussion i en tid, der ellers var præget af en stadig mere forbitret frontdannelse i Rigsdagen.

Men ikke alle var tilfredse med denne hærlov. Blandt de utilfredse var medlemmerne af den såkaldte »Augustforening«, der blev dannet under krigen med det formål at gennemføre en ny militær strategi, bygget op omkring Sjælland, og navnlig København. Medlemmerne var dels officerer, der havde lært et og andet af nederlaget, dels Højre-politikere, der var imod de nationalliberales fejl-

slagne Ejderpolitik. De ønskede nok et stærkt forsvar, men også et forsvar, der provokerede Preussen så lidt som muligt, dvs. var så tilbagetrukket som muligt. De fleste »augustinere« gik endvidere ind for »en lille, men ypperlig hær«. Belært af soldaternes temmelig ringe kvalitet i krigen, ville de nu professionalisere soldaterhåndværket efter angelsaksisk mønster.

Hærloven foreskrev derimod en spredt forsvarsplan, bygget på en tillempet almenvæbnings principper. Den var bygget som et kompromis mellem de nationalliberale, der ønskede et fremskudt forsvar og en stejl politik over for Tyskland (eks.: Krieger, der var formand for forsvarskommissionen) og de venstrefolk, der ønskede et prunkløst forsvar, men et forsvar, der ikke på forhånd opgav Jylland, og ellers var så folkeligt som muligt.

»August-foreningen«s synspunkter bredte sig naturligvis hurtigt i de herskende godsejerkredse. Og de nationalliberale, der fra begyndelsen havde været stærkt imod disse tanker, listede nølende hen imod dem, for det første fordi de i hvert fald havde ønsket om et stærkt forsvar til fælles med dem, og for det andet, fordi Venstre stillede sig stadigt stejlere i opposition til Københavns befæstning, som var kernepunktet i den ny strategi. En dannet nationalliberal som Carl Ploug eller Krieger kunne ikke i det lange løb bære at være enig med Venstre om noget som helst.

Således blev de nationalliberales protest mod det første befæstningsforslag, fremsat i 1872, spag og forstummede snart helt. Til gengæld begyndte forsvarsiveren i en del af Venstre at stige. Det grundtvigianske Venstre fyldte så småt det vacuum, de nationalliberale har efterladt sig, da de skiftede standpunkt: For et stærkt, fremskudt forsvar, mod Københavns befæstning.

I debatterne i 1872 var man endnu ikke kommet så langt. Men Frede Bojsen lagde dog en tråd ud, som Hørup maliciøst skulle tage op 11 år efter, da han i Folketinget sagde: — *Dersom hensigten og målet havde været at give den anskuelse våben i hænde, som siger: — Hvad nytter det alt? . . . —, ville dette middel utvivlsomt være heldigt valgt.*

Thi jeg tilstår, at det forslag, som her foreligger, er særligt egnet til at nedslå folkets mod. —

I 1880 stemte Bojsen for regeringens forslag om revision af hærloven, der indebar indrømmelser til synspunktet om »en ypperlig, lille hær« og store udgiftsforøgelser. Han og hans gruppe betingede sig blot, at befæstningen af København skulle udgå af forslaget. Dermed var splittelsen i Venstre på grund af forsvarssagen definitiv.

Venstrefolk, Højrefolk og gamle nationalliberale fylkedes nu smukt i forsvarsbevægelsen, der var dannet af pastor Johs. Clausen, Ryslinge, året før. Befæstningstanken havde i forsvarsforeningerne vundet en vis yndest, efter at Tyskland var begyndte sit flådebyggeri. Nu kunne man jo forestille sig, at Tyskland ville angribe Sjælland direkte i en ny krig, og i så tilfælde ville den augustinske forsvarsplan ikke være spor fej.

De forsvarsvenlige lægmænd følte sig imidlertid ikke kompetente til at gennemskue alle sagens tekniske finesser og udbad sig sagkyndig assistance. Således opfordret trådte en stor del af Danmarks officerskorps i aktion som foredragsholdere, hvad de udmærket havde tid til. Resultaterne af deres aktivitet sås i 1882, da først 4000 fynske kvinder og siden 106.000 mænd fra hele landet indleverede forsvarsadresser til kongen. De gjorde sig bl. a. til talsmænd for en almindelig indkomst- og formueskat for at skaffe pengene til et virkelig slagkraftig militær.

I 1884 gik forsvarssagen ind i en ny fase, da Bahnson blev krigsminister. Han var på en gang smidigere og mere provokerende end sine forgængere på posten. Han pådrog sig straks ved sin tiltræden også mange forsvarsvenners vrede ved at erklære, at han ikke i befæstningssagen tillagde vælgernes mening nogen særlig betydning, fordi kun den militære sagkundskab kunne have nogen begrundet mening om, hvorvidt »man netop skal have fæstninger til forsvar eller ikke, om befæstningerne skal ligge i København eller Jylland«. — I det store og hele lykkedes hans taktik imidlertid på lidt længere sigt. Det, han ønskede, var at samle alle forsvarsvenner om så stort et forsvar som muligt og få dem

til at overlade detaljerne i det til officerskorpset, der helst ville have både befæstning og fremskudt forsvar, men prioriterede det første højest.

Midt i den første, højspændte tid efter Estrups provisoriekup tog i snesevis af tusinder af civile og officerer fat på den »frivillige selvbeskatning«. Det er næppe tilfældigt, at den militariske ånd nåede sine højdepunkter i årene umiddelbart efter folkestyrets suspension i 1885 og på tværs af partiskellene. Der var mord i øjnene på både regeringen og Venstre, og da en borgerkrig trods alt ikke lå inden for fantasiens grænser, rettede man i ledige stunder i fællesskab det onde blik mod arvefjenden i syd, ofte vel helt ubevidst.

Selvbeskatningen var en udemokratisk foreteelse (hvilket da også gode militarister som Madvig anførte). Den betød i realiteten, at et — omend ivrigt og offervilligt — mindretal i befolkningen kunne købe sig til sin vilje i en almen sag som forsvars- og udenrigspolitikken uden om en uarbejdsdygtig folkerepræsentation. Overgangen mellem de indsamlede penge og statskassen var flydende, det sørgede Bahnson for. I 1886 tog man det første spadestik til den privat finansierede befæstning af København. Da man havde bygget et par anlæg og var kommet fra Jægersborgområdet til Mosegårdsfortet, slap selvbeskatningens midler op, og statskassen overtog lige så stille finansieringen.

I 1892 var befæstningen så langt fremme, at Bahnson triumferende kunne bekendtgøre, at hovedstaden kunne holde stand mod 4–5 månederes belejring og var så godt forsvaret som nogen europæisk hovedstad. Jubel i Højre og et stykke ind i Venstre. Bahnson havde fået sin vilje: Mange penge til forsvaret og forholdsvis frie hænder til de sagkyndige.

Resultatet var komisk, set ud fra et forsvarsteknisk synspunkt. Spredt rundt omkring i landskabet ved København lå en række forter. Foran dem lå enten tæt villabebyggelse eller skove, ideelle fremrykningsterræner for en eventuel fjende. Charlottenlundfortet f. eks. var anbragt så genialt, at det ikke kunne beskyde den kystlinie, det var sat til at bevogte. Kæden var meget behændigt lagt inden for Søn-

dersø, der tog sig af byens vandforsyning. Enten havde man glemt det, eller også gik man ud fra den teori, at fjenden ikke ville være lumpen nok til at lede vandet bort.

Men det var mindre væsentligt. Sagkundskaben havde talt, og hvad endnu bedre var: Folkets forsvarsvilje havde fået sit monument i jordvolde og grundmuring.

Måske er det forkert stadig at kalde det forsvarsvilje. Den mening var meget populær, at man, den europæiske situation taget i betragtning, kunne begynde at spekulere på at vinde det tabte land tilbage i en krig mod Tyskland. Bahnsøn kunne i 1887 med ildhu og under bifald tale om »den næste krig«. At man i det væsentlige havde bygget landets militær op på en teori, der forudsatte Jyllands og Fyns øjeblikkelige opgivelse, og derfor en temmelig ydmyg holdning til Tyskland, syntes man ikke længere at erindre. Forsvarsvennerne havde sejret, det borgede for usårligheden. De havde endda sejret så overbevisende, at den første regering efter systemskiftet videreførte Bahnsøns politik ved under krigsminister Madsen at lappe sammen på befæstningsanlæggene, så godt det lod sig gøre, bl. a. ved at rydde store skovarealer i Dyrehaven og Eremitagen og nybevæbne de fleste forter.

Året før han døde, skal Hørup fortroligt have sagt om befæstningen: — Den nødes vi nok til at lade stå! —, en replik, som den utrættelige fæstningsmodstander og forsvarsven C. Th. Sørensen opfattede som det yderste punkt af opgivelse hos den gamle antimilitarist. Men det havde C. Th. Sørensen nu misforstået helt.

III

For Hørup var tilhængerne af befæstningen nemlig ikke i sig selv særligt farlige. Hele befæstningsdebatten anså han for meget nyttig, fordi den var så helt hen i skoven, at den kunne forhindre folk i at koncentrere sig om det, der var farligere, nemlig en militært brugbar planlægning.

I sin berømmelige folketalingtale ved befæstningsdebatten i 1883 sagde han således: — *Det er godt, at diskussionen,*

forhandlingen om Københavns befæstning i de forløbne år har samlet de militaristiske tilbøjeligheder, der findes spredt rundt omkring i vort folk, og dannet afløb for visse usunde væsker . . .

Jeg er den sidste til at bebrejde den højtærede krigsminister, at han har sat sine etater i arbejde med disse sager, med at tegne forter, ridse fæstningslinier osv. — Jeg tror, at det er en meget uskyldig sysselsættelse, og jeg ville ikke fortænke den højtærede minister i, om han udstrakte dette arbejde til hele sin etat, således at han også tog de mere vandrende medlemmer med. —

Det var krigsminister Ravns forslag til et forsvarsbudget på ca. 72 mill. kr., hvoraf ca. de 50 mill. kr. til Københavns befæstning, der var til behandling. Venstreflertallet havde stillet et motiveret dagsordensforslag, der afviste Ravns plan og udtrykte mistillid til regeringen Estrup. Motivet var, som Bojsen som ordfører gjorde det meget klart, ikke anti-militarisme, men tvært imod ønsket om et stærkt forsvar, der kunne samle hele folket. Så måtte Hørup op for at understrege, at man også kunne stemme for flertallets dagsordensforslag af andre grunde, nemlig fordi man ikke fandt noget svar på det spørgsmål: Hvad skal det nytte?

Hørups tale ophidsede Venstre-førerne meget. Ikke bare tillod han sig en — ganske vist ironisk — sympati for den store befæstningsplan, men han gav klart og tydeligt Estrup ret, der lige før Hørup havde udtalt, at flertallet i denne sag ikke var enig med sig selv om andet end at stemme imod regeringen. Og han gjorde intet forsøg på at bygge bro til flertallet i sit eget parti. Det var kun lige akkurat, at han holdt sig fra at spotte det. F. eks. sagde han med direkte adresse til Bojsens tilhængere: — *Ligesom man ikke kan undgå at blive sort om fingrene, når man giver sig af med at rense skorstene, således kan man heller ikke undgå en vis klang af trommer og trompeter, når man behandler en sag som denne. Men det går af i vask, det betyder ikke noget. —*

Næppe havde han sat sig igen, før Tingets formand, Venstremanden Krabbe, surt foreholdt ham, at han ikke

havde nogen ret til at gå ud fra, at andre medlemmer ikke havde spurgt sig selv, hvad det skulle nytte. Hørup replicerede, og Krabbe mistede til sidst hele besindelsen og kaldte Hørup til orden. Bojsen behandlede i sit næste ordførerindlæg Hørup som en frafalden, og Berg deltog i det almindelige hylekor med replikken: — *Jeg vil håbe, at det må være ret så længe, inden enhver dansk mand og kvinde kan slutte sig til de betragtninger, der fremsættes fra (Hørups) side. Thi jeg frygter for, at skulle det blive tilfældet, hvad han forleden dag anså for temmelig nærliggende, ville det vistnok også snart være til ende med os som folk, som selvstændig nation.* — Allerede på dette tidspunkt havde Berg planen om omdannelse af Morgenbladet og Hørups afskedigelse klar.

Det var, så vidt man ved, Høgsbro, der opfandt navnene til den nye frontstilling i Venstre. Bojsens og Bergs tilhængere blev kaldt for Det danske Venstre, mens Hørups mindre gruppe (hvis mest fremtrædende medlemmer var Edv. Brandes og lederne af det nystartede Studentersamfund Pingel og Trier) fik den odiøse, men dækkende betegnelse Det europæiske Venstre. Betegnelsen peger på to karakteristika ved gruppen: Brandesianismens stempling af dansk kunst- og åndsliv som overvejende provinsielt og Hørups insistering på, at landet burde afpasse sin udenrigspolitik efter de europæiske realiteter.

At Hørup ved bruddet kom til at stå som den førende internationalist i dansk politik er ret så barokt. Selv om han delte Brandes-kredsens respektløse syn på national dansk kunst, var han i politisk henseende i udpræget grad hjemmeføding. Han startede sin journalistiske karriere som udenrigsskribent, men, som han selv senere skriver, »min hu stod til indlandet«, og hertil flyttede han også sin pen, så snart det var muligt. Han betragtede en for stor interesse for udenrigspolitiske anliggender som en afledningsmanøvre fra de hjemlige problemer. Det passer smukt hermed, at han kun en gang i sit liv kom uden for Danmarks grænser, nemlig da han som gymnasiast landede i Skåne under en sejltur fra Bornholm til Sjælland.

Det, Venstres majoritet anså for at være en betænkelig mangel på patriotisme, var det synspunkt, at forsvarspolitikken måtte ses som et underordnet og helt integreret led i en udenrigspolitik, der på sin side måtte baseres på en nøgtern vurdering af magtforhold og interesser.

Kernepunktet i en sådan nøgtern udenrigspolitik lagde han fast allerede i 1876 i en ledende artikel i Morgenbladet: — *Efter at vi en gang har opdaget, hvilket usselt, lille land, vi er, bør vi ikke glemme det mere!* — Vendingen havde han fra Carl Ploug, der i Fædrelandet havde brokket sig over den usselhed, der havde præget dansk udenrigspolitik siden Londonkonferencen og nederlaget på Als i 1864. — *Overfor stormagterne vedligeholdte vi en jævnbyrdig tone, der altid var fuld af værdighed og selvagtelse. Dersom vi ikke satte vore store europæiske venner stolen for døren, lod vi dem dog ikke i tvivl om, at der var grænser, hvorudover man ikke turde regne på vores tålmodighed. Måske har deraf og til været noget vel strengt i vor holdning, vor suveræne ubøjelighed i Sønderjylland kan næppe siges fri for en barskhed, der kommer hårdhed nær.* — Således paraphraserer Hørup i samme artikel den politik, Ploug længes tilbage mod, og træder på mange flere ligtorne hos venner og fjender, end han måske selv er klar over.

Helt galt bliver det, når han skal beskrive det, der skete i 1864. Bortset fra de officerer, som han helt bevidst stødte fra sig og tirrede til raseri, ramte han også mange gode Venstrefolk, når han f. eks. i 1887 skrev: — *Den tyske skive-skydning mod Danmark slæbte sig gennem ugen og måneder . . . dersom eksersitsen truede med at blive kedsommelig i længden, så var det en daglig oplevelse, at der var levende mennesker bag skiverne, at fjenden hver dag mødte og stillede sig op, at der af og til røg et hoved, en arm eller et ben mellem granatstumperne.* —

Hørup forsøgte at få det til at trænge ind i den danske bevidsthed, at landet, patriotisme eller ikke, var uden enhver chance i et militært opgør med Tyskland, og at landets udenrigspolitik måtte rettes herefter. — *Venskabet mellem stater beror ikke på følelser og sympatier, men på interesser*

og magtforhold . . . da nu magtforholdet mellem Tyskland og Danmark er som mellem et stort gab og en lille mundfuld, behøver vi ikke at gøre os dummere, end vi er, ved at spørge, hvilken interesse vi har af venskabet med Tyskland, og vi behøver ikke at gøre os latterligere, end vi er, ved at opstille visse betingelser, under hvilke vi giver afkald på at spise Tyskland. Vort venskabsforhold til Tyskland er stærkt som blodets bånd, som selve naturen, der skabte det, da den lagde en lille, værgeløs brøkdæl af et land op til et stort og mægtigt. — («Kultur og politik», 1889).

I en udenrigspolitik, baseret på dette forhold, kunne et udbygget militær selvsagt kun spille forstyrrende ind. Hvad vi behøvede, og hvad der var mening i, var blot et vagtværn. »Vor militære opgave er udelukkende at hævde den internationale orden ved grænserne og i vore farvande . . .«.

Af de to dominerende forsvarspolitiske skoler i 80'erne og 90'erne måtte Hørup med denne holdning stå Højre nærmere end den militærvenlige del af Venstre. Befæstningsplanen var jo dog et udtryk for en forsigtig holdning til Tyskland. Vi sporer også i nogle af hans taler tilløb til denne erkendelse. Men om nogen tilbagevenden til alliancen mellem de store og små bønder, som den Hørups læremester I. A. Hansen havde skabt i 1866 om forfatningssagen mod de nationalliberale, kunne der ikke blive tale. Dels forhindrede Estrups provisoriepolitik dette, og dels var Højre gennemsyret af det militaristiske gemyt på en måde, der for en dyberegående betragtning måtte bringe dem fjernest muligt fra Hørups synspunkt. Når nemlig den strategi, Højre havde valgt, var så svag som den var, måtte deres insistering på et stadig større militær være sit eget endemål, altså et udtryk for militarisme i renkultur. Renkulturen var oven i købet importeret fra Tyskland, hvad Hørup gør opmærksom på i sin oven for citede artikel fra 1889 »Kultur og politik«: — *Højre . . . stræber i deres ansigts sved at blive som tyskere, og de gør efter, hvad de ser, med en lærvillighed, der bærer de bedste frugter . . . Hvad der er af chauvinisme i Tyskland, har vi dobbelt og dummere i Danmark. Den servilisme, der i Tyskland er en an-*

fægtelse, er i Danmark en religion . . . den strøm af loyalitet, der med sin virak ombølgede der greise Kaiser, syntes os stundom vel kvalm. Men når en tysker hørte en dansk knaldproprietær holde en kongetale, ville han af et oprigtigt hjerte sige: — Snyd næsen Schultze! — noget så snottet har han ikke oplevet i Tyskland. —

Hørup er naturligvis i passager som denne ganske klar over, at han rammer ud efter størstedelen af Venstre lige så fuldt, som han rammer ud efter Højre. Partitaktik og en vis, forklarlig fortrængningsmekanisme gør imidlertid, at han ofte, på et ganske falsk grundlag fremstiller sin forsvarspolitiske holdning, som om den var partiets. Sandheden er, at Hørup, så længe han levede, var næsten isoleret på dette punkt. Det var først et stykke ind i det nye århundrede, at først Venstre en kort overgang og siden Socialdemokratiet og Det radikale Venstre tog Hørup som læremester i sikkerhedspolitikken. Venskabet med Tyskland blev gjort til den første nødvendighed i dansk udenrigspolitik og blev anset for den eneste mulighed for at slippe for tysk indflydelse. Forsvaret blev anset for en hemsko for denne politik og nedskåret til et minimum. Så længe rationelle overvejelser var anvendelige i den internationale politik, dvs. indtil nazismen gjorde det af med dem, var Hørups politik uantastet. Til gengæld er man efter den tid på et meget spinkelt grundlag gået ud fra, at den er uanvendelig. Men den diskussion hører hjemme i en anden artikel.

IV

Den væsentligste grund til Hørups modstand mod oprustningen var imidlertid ikke disse sagligt-politiske overvejelser, men derimod hans ideologiske antimilitarisme. Jo længere en militaristisk tankegang trængte ind i et folk, des mindre chancer havde demokratiet i dette folk, mente han. Denne grundholdning fik ham f. eks. til — imod en altdominerende stemning i Venstre — at gå imod den almindelige værnepligt. Tvært imod at civilisere og folkeliggøre militæret ville den militarisere folket, mente han, en anta-

gelse, som eftertiden skulle bringe vidnesbyrd for. Hans argumentation fra 1888 er skarp og utvetydig:

— Når man lader det flæsk ligge, hvormed også den demokratiske mus af og til lader sig fange, og ganske nøgternt spørger sig selv, om det nu også er rimeligt, at Hs. stormægtighed Czaren af Rusland har lyksaliggjort sine tro moskovitter med den almindelige værnepligt for derigen- nem at styrke og opildne de demokratiske instinkter i sit store, russiske rige, så vil man måske komme sandheden nær, når man svarer: — Han har pokker, har han! . . .

Lad os være enige om, at den almindelige værnepligt ikke blev opfundet for at gøre demokratiet en fornøjelse . . . den er det middel, hvormed militarismen på den billigste måde bringer de flest mulige soldater i munderingen . . .

Skulle den tid komme, da det lod sig gøre at føre en anstændig krig uden det mål af masse mord, som udviklin- gen for tiden kræver, ville militarismen måske kunne leve uden den almindelige værnepligt. Og hvis militarismen kunne, skulle der næppe være noget i vejen fra demokra- tiets side . . . —

Når Hørup talte direkte til den militæriske sektor i sam- fundet, talte han uden forbehold. Hans snertende onde tværen rundt i nederlaget på Als fik i den grad bragt det danske officerskorps (der allerede et tiår efter mente, at deres indsats havde været strålende, og at kun en ugunstig skæbne havde snydt dem for sejren) fra koncepterne, at han af flere officerer offentligt blev truet med tørre prygl. En aften i 1886 besluttede Livjægerkorpset sig til at effek- tuere truslen, og Hørup slap kun, fordi han blev eskorteret fra »Politiken« af medlemmer af Studentersamfundet. I stedet nedsatte 9 generaler en privat æresret til hans van- ære, men kom til det resultat, at denne næppe ville blive fremmet, hvis man, som det var planlagt, udfordrede ham til duel.

I denne moderation fra generalernes side lå begyndelsen til den sejr, militarismen vandt over den hørupske mod- stand i det tyvende århundrede. Ved at kaste nogle af sine mere outrerede vaner af sig er den blevet garanteret en

varig plads i vores samfund. Skellet mellem civilt og militært er blevet udvisket af velmenende mennesker (ikke mindst fra det parti, der dannedes på mindet om Hørup), der troede, de bekæmpede militarismen på den måde. De få tilhængere, han endnu har, er — i endnu højere grad end han selv var det — uden for indflydelse. Intet hjemmevernskorps vil finde på at tærsk dem, og ingen general vil nedsætte nogen æresret mod dem.

Hørup var ikke blind for, at det måtte gå sådan. Mod slutningen af sin politiske karriere, samme år som han forlod Folketinget (1892), skrev han om modstanderen: — *Krigssagen er et uhyre, der ikke dåner, fordi man rykker det i skægget. Krigssagen er ikke først og fremmest nationaliteternes fjendskab. Den er frem for noget andet magthaverne i våben mod de undertrykte, det bestående mod fremskridtet, kirken mod oplysningen, alle menneskenes døde idealer mod de levende.*

Og den er et snedigt uhyre, der oftest møder i fåreklæder, med sødligt fromme beklagelser over den store blodsudgydelse og de sørgeligt tabte millioner. Den elsker freden, men den elsker fædrelandet højere. Den afskyr krig, men for at bekæmpe krig må alle mandfolk i alle lande kunne eksercere og skyde mennesker og brænde løs efter kommando. Den er øm over folkets velstand, men for at folket i ro kan bestille noget og tjene penge, må hver øre, der kan presses ud af folkets flid, samles op i en krigsskat til sikring af det uforstyrrede arbejde. Krigssagen forstår ikke, hvad fredsvennerne vil. Vi er jo alle enige om freden, hvorfor så dele os? ... —

Er det ikke, som om »krigssagen«s stemme er sært nutidig? — Hørups stemme derimod når os forvrænget af historisk pietet. Med mindre det er den, der taler gennem den nye generation af demonstranter. For var hans forsvarstekniske, udenrigspolitiske argumentation præget af en realisme, der for samtiden tog sig ud som selvopgivende kynisme, så var hans antimilitaristiske ideologi til gengæld nøjagtig så engageret og forenkende, som man går ud fra, at demonstrationsbølgen i disse år er.

Det kræver en Hørup's klarøjethed og politiske logik at forene disse to synsmåder uden at komme til at slå sig selv på munden. Til gengæld gør sådanne egenskaber det svært — for ikke at sige umuligt — at fægte sig igennem over for den til enhver tid eksisterende irrationelle, neurotiske konservatisme. Det er den væsentligste og triste lære, Hørups kamp med forsvarssagen i sidste århundrede har afkastet.

Ebbe Reich.

Eksistensteologi og afmytologisering

Få bidrag til kulturdebatten har vel været i den grad genstand for misforståelse som det program om Det nye Testaments »afmytologisering«, som den tyske bibelfilolog Rudolf Bultmann fremsatte i et konventsforedrag foråret 1941. Det er til dels navnets skyld. »Afmytologisering« betyder jo umiddelbart en afskaffelse af myterne, dvs. et forsøg på at rense Det nye Testamente for mytestof, så alene ting som »Du skal elske din næste« og sådan noget som lignelsen om den fortabte søn bliver tilbage. Men det er netop sådan en afskrivning af alt det mytiske stof, Bultmann vil undgå. Thi som historiker véd han, at det centralt kristelige: forkyndelsen af Jesu livs og døds frelsende betydning for mennesker, samtidigt er det mest mytiske. Det, som han har lagt mærke til, er imidlertid, at det mytiske sprog i Det nye Testamente så lidt som andre steder, hvor det bruges, er et ganske dækkende udtryk for det, som menes. Ved hjælp af anskuelige forestillinger taler myterne om fænomener, der egentlig er ganske uanskelige, nemlig fænomener som, at vi står til regnskab for, hvad vi gør, og at vort liv beror på magter, der er større end os selv. De forskellige »Guder« og »magter« er ikke tænkt som vigtige lokaliteter, som man kan orientere om. Nej, der er tale om »størrelser«, som betyder noget for vor måde at leve på, dvs. som først får deres mening, når de opfattes som henvisninger til en bestemt måde at leve på. Myten vil — trods hele sin anskuelsespragt — ikke tale til anskuelser, men til viljen. Når Det nye Testamente skildrer Jesu opstandelse og himmelfart, er det ikke for at invitere læseren til at betages af dette storartede skuespil, men for — gennem de mytiske billeder — at fortælle, at læseren skal lade sit

liv bestemme af Guds tale til os gennem Jesu forkyndelse og skæbne. Selve anliggendet er i sit udgangspunkt — Jesu liv og død — og i sit mål — at leve sit liv under syndernes forladelse som fortegn — ikke spor mytisk. At fremdrage den ikke-mytiske pointe i akkurat de mest mytiske udsagn, det er den såkaldte »afmytologiserings« indhold.

Sansen for at høre henvendelsen gennem det mytiske forestillingsindhold er blevet vakt af Kierkegaard. For Kierkegaard at se havde hans samtid glemt, at kristendommen var en tale til eksistensen, en krævende fordring om at tage mod tilgivelsen. I stedet havde man forvandlet kristendommen til en »lære«, som man skulle holde for sand. Kierkegaard mente altså, at intentionen i de kristne forestillinger var en omdannelse af den enkeltes liv. Kierkegaards eksistensteologi kom således i praksis til at blive et stykke afmytologisering, selv om han lod myterne stå og blot fremholdt, hvilken eksistentiel betydning de havde. Bultmann går her et stykke videre, idet han arbejder med det problem, hvilket »sprog« man kan sætte i stedet for mytens, så man fik et sprog, der var bedre egnet til at udtrykke den eksistentielle henvendelse, som myten hidtil, fra Paulus til Kierkegaard, havde været bærer af.

Inden vi ser på Bultmanns specielle forsøg, må vi bruge nogen tid på Kierkegaards eksistensteologi.

I. Eksistensteologi.

Betegnelsen *eksistensteologi* giver vel umiddelbart associationer i retning af en teologi, som er præget af eksistentialistiske synsmåder. Der synes at være tale om en særlig udnyttelse af eksistentialemens påstand om, at mennesket er dømt til at være frit og til at have angsten som ledsager. Men i virkeligheden forholder det sig helt modsat. Eksistentialemen er en særlig udnyttelse af eksistensteologien. Det var Søren Kierkegaard, der fik blik for, at mennesket er dømt til at være frit og til at have angsten som følgesvend, fordi han gjorde alvor af, at den kristne forkyndelse er kald til fri afgørelse, på angstens vilkår. Kierkegaard

fandt sit livs opgave i at gøre opmærksom på, at kristendommen er et ubetinget »du skal«, som den enkelte skal svare på ved at bruge sin frihed; det kan ikke nøjes med at sætte sin fantasi i gang. Kierkegaard mente, at han var mester-spionen, der havde afsløret, at alle i samtiden snød fra denne opgave. De løb fra frihedens område og flygtede ind i fantasiens tankeslotte eller glemte sig selv i et rent vanemæssigt liv som mængde.

Skal man definere eksistensteologi, kan det kort gøres ved at sige, at det er en kristendomstolkning på Kierkegaards linie. Af Kierkegaard har man lært, at kristendommen kræver, at man selv svarer på dens udfordring. Man kan ikke holde sig selv uden for, hverken ved at nøjes med at gøre sig visse forestillinger om det, der siges eller ved at følge en rent udvortes praksis, gå i kirke osv. Det, som eksistentialisterne har koncentreret sig om, er det syn på menneskets form for tilværelse, som den nævnte kristendomsopfattelse forudsætter, nemlig det syn, at mennesket altid selv skal være med i, hvad det gør. Kierkegaard bruger et sted det billede på dette forhold, at hvert menneske er sit eget livs ansvarshavende redaktør. Vi kan kun leve som mennesker, hvis vi redigerer vort liv selv. Med glosen eksistens menes, at mennesket ikke er et krydningspunkt for blinde og formålsløse naturprocesser, men et handlingscentrum, der selv tager sit givne liv op. Det er opfattelsen af mennesket som en »eksistens«, som eksistentialisterne har revet løs fra dens oprindelige teologiske sammenhæng.

Den moderne eksistensteologi har sit udspring i den samme situation, som fremkaldte eksistentialismen, nemlig i den idealernes krise, som første verdenskrig medførte. Vi må huske på, at slægtledet op til 1914 svor til den overbevisning, at man kom nærmere og nærmere realisationen af visse idealer om den enkeltes harmoniske dannelse og de manges fredelige sameksistens i velordnede samfund. Da alt dette blev afsløret som selvbedrag, blev Kierkegaard aktuel, fordi han påstod, at mennesket ikke har en evighed for sig, så det i ro og mag kan opbygge en velordnet verden i og uden for sig selv. Mennesket lever tværtimod i tiden

og skal i stadig uvished selv klare sit begrænsede liv. Det meste af det, som vi oplever som værdier — alle moralske og religiøse idealer — blev afsløret som ofte raffinerede former for flugt fra den simple, men altid uendeligt krævende opgave, at gå helt op i det givne liv og de fordringer, som dér mødte én.

Når den falske betryggelse i form af en tro på de kulturelle værdiers holdbarhed havde styrtet en verden ud i krig, var det menneskers egen skyld. På dette punkt blev eksistensteologiens afsløringer ubehagelige. For af Kierkegaard måtte man lade sig sige, at ingen kan træde i ens sted og befri ham fra hans ansvar. Vi kan ikke krybe i ly og henvise til, at der er meget, vi må overlade til andre. Vi må finde os i, at det er vores skyld og vores skyld alene, at vi ikke har redigeret vort liv på en ansvarlig måde.

Af Kierkegaard havde man endvidere lært, at det er en forfalskning af kristendommen at bruge den som en samling gode trøstegrunde. Hvad den kristne prædiken gør, er at støtte skylden og give den ret. Ifølge kristendommen er det en alvorlig sag at have snydt sig fra selv at forestå sit liv. For det er livets uomstødelige bestemmelse, at den enkelte selv skal forestå det. Derfor er skylderkendelsen velbegrundet. Samtidig befaler den kristne prædiken den enkelte at tage mod hele sit liv som man tager mod en gave. Han skal finde sig i, at han ikke har nogen lejlighed til at standse op og indrette sig mageligt, men er henvist til at skulle tage sit liv op som opgave på prædikenens befaling.

Søren Kierkegaard kunne altså minde den ungdom, der var desillusioneret af verdenskrigen, om de to ubehagelige realiteter: ansvar og skyld. Samtidig åbnede han dens øjne for, at kristendommen havde med disse realiteter at gøre. Den talte til eksistensen og ikke til tanken, dvs. den indskærpede, at opgaven var at redigere sit liv ansvarligt og ikke at erhverve sig de rette meninger om det. Kristendommen var en dom over menneskets bestræbelser for at overkomme sit livs problemer gennem religiøse livsforklaringer og moralske målsætninger. Religion og moral var en flugt fra ansvaret og en fornægtelse af den virkelige skyld. Reli-

giøse oplevelser og ædel livsførelse var i virkeligheden udslag af en ansvarsløs og kynisk selvoptagethed.

Ikke mindst den totale fordømmelse af religion og moral — af de værdier, som mange ville til at restaurere efter katastrofen — forargede borgerskabet, da de unge eksistens-teologer efterhånden foldede sig ud. Det begyndte med noget udefra set så harmløst som en tyk kommentar til romerbrevet, skrevet af en landsbypræst i Svejts, Karl Barth. I denne kommentar kunne man imidlertid læse, hvordan Paulus' afsløringer af de lovfrommes selvfor gudelse sagligt set gjaldt samtidens fromt følende og ædelt stræbende. Det fortsatte med en anden landsbypræst, Friedrich Gogarten, der påviste de religiøse illusioner. Til de akademiske teologers forfærdelse fik de unge oprørere følgeskab af en af de lærde universitetsteologer, nytestamenteforskeren Rudolf Bultmann fra Marburg, der i hovedsagen bakkede Barths Romerbrevskommentar op.

Men også kun i hovedsagen. For Bultmann anholdt allerede i sin anmeldelse af Barths bog en bestemt tendens, som siden skulle blive mere tydelig, nemlig tendensen til at gøre bibelen til en objektiv autoritet af lutter polemik mod alle slags religiøse selvbedrag. Heroverfor indskærpede og uddybede Bultmann det kierkegaardske hovedanliggende, at kristendommen ikke er en lære, men en henvendelse til mennesket som et væsen, der selv skal tage sit liv op. Bultmann så i Barths bibeltro faren for en tilsløring af det ansvars og skyldens sted, hvor Guds ord alene møder den enkelte. Det blev således Bultmann, der sammen med Gogarten kom til at forme den moderne eksistensteologi.

Det har ikke manglet på en repræsentation af eksistens-teologien i Kierkegaards fædreland. Samtidig med Bultmann i Tyskland fremførte K. Olesen Larsen herhjemme et eksistensteologisk synspunkt i form af et opgør med den forrige generations Kierkegaardforfalskning. Senere har Johannes Sløk udbygget Olesen Larsens Kierkegaard-tolkning, bl. a. i en bog om Kierkegaards menneskesyn, og P. G. Lindhardt har spredt en eksistensteologisk forkyndelse ud over det ganske land i prædikener, pjecer og kro-

nikker. Man må vel erkende, at eksistensteologien kom til at virke befriende for mange, der ikke kunne stille noget op med de mærkelige kristne læresætninger om treenighed, evigt liv osv. De lærte, at det centrale i kristendommen ikke er antagelsen af visse meninger om overnaturlige sager, men anerkendelsen af kravet om at forestå sit givne liv som en betroet ting.

Men blandt en del af dem, der står i gæld til eksistensteologien, har der i tidens løb meldt sig visse betænkkeligheder. Et eksempel blandt flere er professor K. E. Løgstrup, der har formuleret sine betænkkeligheder i det polemiske slutningsafsnit i bogen »Den etiske fordring«. Man kan vel sige, at særligt to punkter har vakt kritik inden for eksistensteologernes egen familie. Det første punkt er påstanden om, at kristendommen ikke taler til tanken, men til eksistensen — og det andet er den totale fordømmelse af al menneskelig religion og moral. Til det første punkt siger kritikerne, at en kristendom, som man ikke skal forstå, men alene forholde sig til i eksistens, ikke er til at skelne fra overtro og anden obskurantisme. Til det andet punkt, fordømmelsen af menneskelig religiøsitet og moral, bemærker man, at eksistensteologien er betænkeligt nær ved at gøre fælles sag med nihilismen og erklære livet for tomt og meningsløst. Det stemmer ikke overens med den kristne tro på, at Gud opretholder sin verden på trods af vor stadige ødelæggelsesvirksomhed.

I denne aktuelle situation, hvor flere er betænkelige ved en vis erkendelsesfjendtlighed og et nihilistisk drag i eksistensteologien, er der for første gang på dansk kommet en samlet fremstilling af fænomenet »eksistensteologi«, netop strengt afgrænset som den teologi, der aktualiserer Kierkegaards kristendomsforståelse. Bogen er skrevet af seminarieadjunkt Bent Smidt Hansen og foreligger i Berlingske leksikonbibliotek. Selv om Smidt Hansen ikke har haft plads til at gå ind på den refererede selvkritik i eksistensteologernes rækker, er det dog tydeligt, at hans fremstilling er et forsøg på at korrigere billedet af eksistensteologien som værende erkendelsesfjendtlig og nihilistisk. Bogen er klart dispone-

ret. Først præsenteres eksistensteologiens polemiske modsætning, forsøget på at gøre kristendommen salonfähig ved at fremdrage de værdifulde moralske idealer, den rummede, og lade dogmerne ligge. Dernæst får vi en karakteristik af Kierkegaards kristendomsforståelse med betoning af, at »den kierkegaardske vending« består i at orientere tænkning ud fra det enkelte individ i dets optagethed af selv at skulle leve. Videre hører vi om Barths og Bultmanns aktualisering af Kierkegaard. Særlig værdifuld er redegørelsen for, hvorledes Barths og Bultmanns veje skilles, og fremhævelsen af, at Bultmanns eksistensteologiske syn er udformet i afhængighed af Kierkegaard, før det blev præciseret begrebsmæssigt ved hjælp af den filosofiske Kierkegaard-fornyelse, Martin Heidegger. Bogen rummer en original skildring af Bultmanns syn på det historiske arbejdes karakter. På overbevisende måde vises det, at Bultmann her udnytter Kierkegaards eksistensbegreb og derved får blik for, at en i sagen engageret spørger er forudsætningen for egentlig forståelse. Kun en sådan spørger vil møde med den åbenhed over for tekstens tale, som er mulighedsbetingelsen for historisk objektivitet. I tilknytning til en redegørelse for problemet om tro og forståelse får vi endelig en koncis og relativt udførlig skildring af Bultmanns såkaldte afmytologisering af Det nye Testamente. Det vises, at afmytologiseringen er et resultat af en engageret spørger efter teksternes sag og samtidig et udtryk for det eksistensteologiske synspunkt, at kristendommen fordrer en bestemt livsholdning af den enkelte, og ikke en tro på mærkelige mytiske forestillinger. En sådan tro ville være ensbetydende med overtro.

I den givne situation, hvor eksistensteologien af sine egne er sat under mistanke for erkendelsesfjendtlighed, er det afsnittet om tro og forståelse, der må påkalde særlig opmærksomhed.

Den kristne tro er for eksistensteologien identisk med anerkendelsen — og ikke blot erkendelsen — af kravet om at forestå sit givne liv som den en betroede opgave. Men nu er det jo sådan, at kun det, som man forstår, kan man have ansvar for og således selv stå inde for.

Troen kan derfor først få mulighed for at opstå, hvis det gennem den personlige tildales form bliver gjort tydeligt, at det sagte gælder tilhørernes måde at redigere sit liv på. Det forkerte ved al doceren af kristendommen er, at det overhovedet ikke bliver klart, at det drejer sig om ens personlige holdning.

Men den tydelige adresse i prædikenens henvendelse er ikke tilstrækkelig til, at man forstår det sagte. Den bevirker højst, at man får fært af, at her er der tale om noget, som angår en selv. Men derfor behøver det, som fremføres, ikke at være personligt vedkommende. Det kan jo være noget obscurt noget, som man får påpraktet. Hvad er da nødvendigt, for at en i øvrigt tydeligt adresseret henvendelse skal kunne være personligt vedkommende og således virkelig forstået? Ja, hertil kræves, at man i forvejen véd af det, som meddeles én! Har man ingen sådan forudviden, må man nøjes med en nysgerrig undren.

Nu påstår eksistensteologien, at enhver har en viden om, at hans liv er noget, han selv skal forstå — en stadig opgave, han selv skal klare. Meningen er ikke, at denne viden foreligger begrebsmæssigt klart og bevidst. Den kan meget vel være uklar og anet. Når den kristne prædiken stiller spørgsmålet om måden, den enkelte forvalter sit liv på, går den ud fra, at han i forvejen ved, hvad der tales om. Det er denne forudvidens former, som Kierkegaard har skildret i sin stadielære. Kristendommen bringer altså ikke noget nyt og fremmed, men måske nok et lidet bevidst og således ukendt spørgsmål på bane. Dette fører til den nærliggende slutning, at det nye ved kristendommen er det svar, den giver på spørgsmålet, nemlig det svar, at det er alvor med den opgave, at forestå sit liv selv. Men det er en forkert slutning. Heller ikke kristendommens svar er nyt i den forstand, at mennesket ikke har en viden om det i forvejen. Kristendommen forudsætter, at den enkelte godt ved, at det er alvor med den opgave, at enhver skal være sit eget livs ansvarshavende redaktør, om end denne viden kan være tilsløret og fordrejet.

Dette lyder mærkeligt. Kan der være noget nyt, en åben-

baring, i det at fortælle folk, hvad de forudsættes at vide i forvejen? Ja, det kan der, og det er tilmed let at forstå, hvis vi ser på velkendte analogier fra vort daglige livs personale forhold. Tag et ord som kærlighed. Den, der får et budskab om en andens kærlighed, må i forvejen vide, hvad kærlighed er, ellers kan han slet ikke forstå budskabet. Han må kende til kærligheden som menneskelig mulighed. Hvad han erfarer gennem den personlige tiltale i kærlighed, er en virkeliggørelse af muligheden. Det i personlig forstand nye ligger i den personlige henvendelses karakter af begivenhed og ikke i dens karakter af meddelelse af viden. Af viden meddeles der jo — og kan der kun meddeles — hvad den lyttende part forud véd om, altså hvad han har en forudforståelse af. Smidt Hansen slutter sit eksempel med at skrive: »Skønt den elskede altså i kraft af sin forudforståelse uden videre forstår det, der siges ham, er det nye og på sin egen vis uforståelige tiltalens åbenbaring af, at det sagte gælder ham personligt, og giver ham mulighed for at forstå sig som elsket.«

Og analogt med den personlige meddelelse af kærlighed forholder det sig nu med den kristne prædikens påstand om, at det er livets mening, at den enkelte selv skal forestå sit givne liv. Det nye ved denne prædiken er ikke selve tanken om, at det er alvor med eksistensopgaven. Det forudsættes den enkelte at vide i forvejen. Nej, det nye er dette, at den eksistensopgave, som jeg bevidst eller ubevidst, klart eller dunkelt anerkender, nu stilles mig personligt, så jeg befriet kan tage den op som en opgave der er rakt frem til mig.

Forkyndelsen er altså ikke en dunkel tale, som det naturlige menneske ikke kan forbinde noget med. Den er tværtimod forståelig for det menneske, der kaldes til tro, fordi han i forvejen har viden om det, der spørges om og det der svares. Kristendommen er ikke uforståelig i den forstand, at den ikke knytter til ved tilhørerens forudforståelse. Vi må slutte, at efter Smidt Hansens skildring er eksistensteologien i hvert fald ikke erkendelsesfjendtlig i den forstand, at den skulle benægte, at vi kan forstå den

kristne prædiken. Når eksistensteologer polemiserer mod erkendelsen, er det alene, hvor det at begribe indholdet af et personligt budskab kommer til at skygge for, at det afgørende er at modtage budskabet som en begivenhed, der bestemmer ens måde at tage livet op på.

Men der var jo også en anden betænkelighed ved eksistensteologien inden for dens egne cirkler, nemlig fornemmelsen af et nihilistisk drag i fordømmelsen af menneskets naturlige religiøsitet og moral. Det fremgår af Smidt Hansens bog, at han mener, at eksistensteologien tværtimod at gøre fælles sag med nihilismen er et værn mod nihilisme. Lidt patetisk hedder det i bogens slutning, at eksistensteologien er en reaktion på den umenneskeliggørelse af mennesket, som hidtil har kendetegnet dette voldshærgede århundrede og gjort politik og økonomi til den højeste visdom. Eksistensteologien værner nemlig om menneskets sande adel, dets ansvarlighed. Når den kan vende sig mod menneskelig religion og moral, er det alene i det omfang, religionen og moralen er en fornægtelse af denne adel.

II. Afmytologiseringen.

Det ejendommelige for myten er, at den er en primitiv form for videnskab. Alt, hvad man ikke kan forklare, tilskriver man »overnaturlige« kræfters indgreb. Bestandig griber guder, dæmoner, »kræfter« ind i hændelsesforløbet. Om disse »overnaturlige« væsener handler de forskellige myter.

Det ejendommelige er nu, at myterne er mere end primitive forklaringer, der er bestemt til at erstattes af rigtigere, videnskabelige. De rummer samtidig en bestemt forståelse af den menneskelige tilværelse — den forståelse, at »mennesket ikke er herre over verden og sit liv, at den verden, hvori det lever, er fuld af gåder og hemmeligheder, og at også menneskelivet gemmer en fylde af gåder og hemmeligheder«.

Denne forståelse er ikke tydeligt udtrykt i myten, netop fordi myten samtidig skal være en »videnskabelig« for-

klaring på ellers gådefulde hændelser. Myten taler nemlig om den magt, som verden og mennesker står under, som om den var en almindelig jordisk magt. Myten taler om guder, som om de var mennesker. I myten bliver det, der skulle være hinsidigt, fremstillet som dennesidigt. Det, som skulle være helt hinsides vor eksistens, bliver gjort til objekt i myten og dermed draget ind i vor verden.

Dette, at Gud er uden for verden, fremstilles i myten ved forestillingen om, at der er en himmel, hvori Gud troner. Altså: Gud er dog i verden, bare i den øverste etage. Det er klart, at myten søger at udtrykke noget, som slet ikke kan udtrykkes i mytens anskuelige, »objektiverende« sprog: At vor liv har sin grund i og sine grænser i en magt, som er uden for alt, hvad vi kan beregne og kontrollere.

Den hinsidighed, som myten taler om, er slet ikke, som man kunne tro ud fra mytens forestillinger om himmel osv., det som er hinsides i rumlig forstand. Nej, det er det som er hinsides mig på samme måde som den der befaler er hinsides den som befales. Det »dennesidige« er det, som jeg kan forføje over. Det hinsidige er det, som forføjer over mig. Man kan sige, at der er tale om en etisk hinsidighed i modsætning til en rumlig. Det klodsede ved myten er, at den beskriver en etisk hinsidighed, som om den var rumlig. For den, der forstår at lytte, er denne klodsethed samtidig en gevinst, fordi man i myten kan udmale Guds ophøjethed og majestæt, så mennesket ikke så let kan bilde sig ind, at der er tale om noget, han kan forføje over.

Mytens anliggende er altså noget andet end dens umiddelbare forestillingsindhold. Den, der lytter til myten, skal ikke absolut »tro« på de mytiske forestillingers realitet — at der f. eks. findes en himmel eller lignende, men skal samle sig om det, som siges ved hjælp af disse forestillinger — at der er en magt helt uden for vor rækkevidde, som vort liv grunder i og er udleveret til. At få fat på denne kerne i myten, at »udlægge« myten, så dens anliggende kommer for en dag — dette arbejde er det, Bultmann kalder »afmytologisering«.

»Målet er ikke de mytologiske udsagns fjernelse, men deres udlægning.«

Det væsentligste motiv for »afmytologiseringen« er altså, at myterne selv forlanger at blive afmytologiseret. Det er ikke fordi vi pludselig ikke kan acceptere myterne, at vi skal til at afmytologisere dem. Men det er klart, at i en situation, hvor mennesker ikke mere forbinder noget med de mytologiske størrelser: himmel, helvede, dømmer, engle osv., er afmytologiseringen særlig påkrævet, ganske enkelt, fordi man ellers kunne været fristet til at tro, at i og med at myteforestillingerne var uforståelige og uvedkommende — var også det i og for sig ganske umyriske, myterne har på hjerte, uforståeligt og uvedkommende!

Bultmann har således i hvert fald to motiver til afmytologiseringen. 1) Myterne selv forlanger den. Og 2) I moderne tid forbinder man ganske enkelt ikke noget med en mytisk tale.

Men altså, selv i tider, hvor folk uden videre forbinder noget med de mytiske fænomener — alt det »overnaturlige« — er det nødvendigt at »afmytologisere«, for at man ikke skal bilde sig ind, at det kommer an på det mytologiske indhold. Derfor er afmytologiseringen ikke noget, moderne teologer, f. eks. Bultmann, har hittet på — hans indsats er at have peget på opgaven, døbt den »afmytologisering« og bevidst givet sig i lag med den — nej allerede i Det nye Testamente finder vi flere forsøg på en endda særdeles konsekvent afmytologisering. Som eksempel kan vi tage Johannesevangeliet.

Johannes viser, hvordan anliggendet i den mytiske tale om, at den gamle verden gennem en kosmisk katastrofe skal gå under og afløses af en ny, ikke er denne »ydre« katastrofe — men en radikal ændring af den enkeltes tilværelse, hvorved så at sige den enkeltes gamle verden går under, og en helt ny bliver til. »Det evige liv« er derfor hos Johannes ikke et liv hinsides verdenskatastrofen, men troens liv her og nu: »Den der tror på Sønnen, han har det evige liv.« (Johannes 3,36; se også f. eks. 5,25).

Bultmann søger at fortsætte, hvad Johannes så godt har begyndt! Og han har det ekstra motiv til at sætte alt ind på den opgave, Johannes har peget på, at i vor tid, hvor vi

simpelt hen ikke »regner« med overnaturlige kræfters indgreb, må kristendommen udfries fra sit mytologiske klædebon — tænk blot på trosbekendelsen: nedfaren til dødsriget, opfaren til himmel etc. — hvis dens egentlige anliggende overhovedet skal forstås!

Og kristendommens anliggende er ikke de mytiske rejser og hændelser, som trosbekendelsen taler om, men det, som gennem disse rejser og hændelser skal siges til den, der hører: At mennesket ikke selv kan sikre sig en sand tilværelse, men kun kan få den skænket ved at tro prædiken om, at Jesu liv og død er udtryk for, at Gud vil have med mennesker at gøre.

Mytens ægte anliggende udtrykker Bultman gerne sådan: Myten meddeler en ny eksistensforståelse, ikke en oplysning om ellers skjulte sammenhænge. Når myten taler om magter, vil den dermed fortælle sin tilhører, at vort liv ikke står til vor rådighed, men at vi lever et prisgivet liv. Myten er først forstået og hørt, når den har ændret vor selvforståelse. Selvforståelse er ikke noget blot intellektuelt, altså de forestillinger, vi har om os selv. Nej, selvforståelse er en handling. Tag f. eks. barnet, som lydigt forstår sig selv som barn netop i måden det reagerer på: i dets kærlighed, tillid osv. Også i ulydigheden viser denne barnets forståelse af sig selv som barn sig, nemlig i den dårlige samvittighed. En sådan selvforståelse behøver ikke at være hævet til bevidsthed. Afgørende er hvad vi gør, ikke hvad vi er os bevidst at gøre.

Hvad de mytiske fortællinger om Jesus i Det nye Testamente vil, er da, at de som alle andre myter vil kalde på mennesket og skænke det en ny selvforståelse. De sædvanlige myter vil kalde mennesket ud i dets virkelige, usikrede situation. Den kristne myte handler om Gud, der sender sin søn i tidens fylde, om dennes sonedød på korset, hans opstandelse, der skal indlede en kosmisk katastrofe, som medfører tilintetgørelsen af døden. Den opstandne ophøjes til himlen, bliver gjort til herre og konge, og vil komme igen på himlens skyer for at fuldføre frelserværket. Da vil de dødes opstandelse og dommen finde sted. Denne myte

vil med sine forestillinger meddele, at Jesu liv og død må betyde en vending i det menneskes liv, som hører derom. Thi Jesu forkyndelse af og demonstration af Guds kærlighed til mennesker betyder intet mindre end, at en ny verden bliver til for den, der tør tro på, at Jesu forkyndelse og liv udtrykker disse ting. Det, som den kristne myte vil bringe, er det glædelige spørgsmål til den enkelte: om han vil slippe sine afguder og leve i tillid til Guds ja til ham? Den kristne myte vil kalde den enkelte til at forlade sin gamle selvforståelse som én, der skal sikre sig ved at klamre sig til det, som tager sig solidt ud – og modtage en ny selvforståelse som én, der ikke har noget at holde sig til, men som modtager sit liv som en ufortjent gave.

Når Bultmann således hævder, at den kristne mytes egen hensigt er at skænke den, der bevæges af dens fortælling, en ny selvforståelse, en ny måde at være til på, har han så ikke reduceret Guds åbenbaring i Jesu liv og død til en idé? Er der længere tale om en Gud, der handler med os gennem sit ord? Er det ikke os selv, der trækker os selv op ved håret gennem ideen om et liv i modtagelse? Eller en anden formulering af samme spørgsmål: er der længere tale om et evangelium? Er alt ikke blevet til streng lov, så mennesket er fortvivlet alene i sit arbejde på at indøve en ny selvforståelse? Disse spørgsmål har deres baggrund i en blindhed for, hvad det vil sige at tale ret om Gud!

Hvis man skal tale om Gud som den almægtige Gud, kan man kun tale ret om ham som den, der er magten over ens liv. Hvis man glemmer sig selv og taler om Gud, som han er i sig selv, om Gud som den helt anderledes, herren osv., så taler man om en afgud; kun den Gud, der møder mig som den helt anderledes, er Gud. Derfor kan man kun tale om Gud samtidig med, at man taler om, hvad Gud betyder for vor måde at leve på, for vor selvforståelse. Det er altså for at tale ret om Gud over for mig, at Bultmann interesserer sig for den selvforståelse, som kristendommen skænker. Vi er her ved endnu et motiv for afmytologiseringen udover de to allerede nævnte. Dette nye motiv er det, at man må værne om Guds »overfor«, hans »Gegenüber«. Og

det sker ved at forstå, hvordan det ikke er os, der i mytens forestillinger skal have sat Gud over for os, men Gud, der gennem mytens henvendelse stiller os over for sig.

Ja, men hvad med den Gud, som gennem Jesu forkyndelse og liv vil henvende sig til os og skænke os en ny selvforståelse? Er han da ikke en »mytologisk« rest, så at sige? Selve det at tale om en handlende Gud er dog mytologi? Nej, talen om en handlende Gud er ikke mytologi, for der er ikke tale om en Gud, som optræder som en overnaturlig årsag, der i tide og utide griber ind i hændelsesforløbet. Gud er uanskuelig. At en handling er Guds, vil sige, at et menneske forstår en begivenhed som Guds handlen med ham — uagtet samme handling naturligvis fuldtud kan »forklares« ud fra alskens naturlige årsager. Gud er kun til »for troen« og ikke for en pseudovidenskabelig videnskabelig spekulation.

Det sprog, som skal sættes i det mytologiske sprogs sted, skal altså ikke — sådan som f.eks. biskop Robinson har foreslået — afskaffe Gudsbegrebet. Kun ordet »Gud« kan gøre det klart, at der ikke er tale om en udvikling af menneskets egne idealer. Blot må man sørge for altid at tale om Gud som den, der er mit livs absolutte grænse, og som har sat mig den opgave for selv at leve dette bestemte liv i ansvarlighed. Og man må orientere den kristne forkyndelse ud fra den »historiske« Jesus, dvs. det menneskeliv, som hævdes at være Guds henvendelse til os. Det er jo også, hvad man altid har gjort i kirkens prædiken, idet 1. tekstrække netop omfatter vigtige steder fra beretningerne om Jesu liv og forkyndelse. Bultmann selv er — trods det at han har skrevet en hel bog om Jesu forkyndelse — utilbøjelig til at regne med beretningerne om den historiske Jesus, fordi først myterne hos Paulus viser den aktuelle betydning af Jesu liv og død. Derfor er det Paulus' tale om medkorsfæstelse, som oversættes til et ikke-mytisk sprog i talen om selvfor nægtelse. Men hvis man skal tale om Gud på ikke-mytisk måde, tror jeg, man må gå vejen om ad den historiske Jesus. I beretningerne om ham træffer vi virkelig på et ikke-mytisk Gudsbegreb. Man kan fortsat med god samvittighed

prædike over Jesu lignelser. Her er Gud og hans rige ikke skildret ved hjælp af mytiske forestillinger, men ved hjælp af billeder fra det daglige livs område. I det billedlige kan de minde om myterne — men der opereres ikke med forestillinger, som forstanden kan standse ved og på ufrugtbar måde korse sig over. Tilhøreren drages selv med ind i et forløb og kan, om han har øren at høre med, høre et ord om sin egen situation i lignelsen.

Jørgen K. Bukdahl.

Om Martin Luther

Rich. Friedenthal: Luther, sein Leben und seine Zeit (Piper, München).

Stephen Skalweit: Reich und Reformation (Propyläen Verlag, Berlin).

I

I anledning af 450års jubilæet for Luthers berømte teser på kirkedøren i Wittenberg er der blevet skrevet en mængde om denne begivenhed, og om Luthers betydning i det hele taget, både i form af artikler, kronikker, lærde afhandlinger og tykke værker. De to ovennævnte bøger hører begge til de tykke værker, men til de fortællende og let forståelige. De ligner hinanden i at de begge er såre fængslende læsning, at de begge har et grundigt kendskab til forskningens nyeste resultater, og at de på grundlag af denne viden er i stand til at fortælle, så enhver kan forstå det og gribes af det. Den ene (Friedenthal) lægger mest vægt på Luthers personlige biografi, mens den anden (St. Skalweit) mere lægger vægt på den samtidige historiske og politiske baggrund, men ingen af dem holder sig konsekvent til denne skillelinje. Friedenthal glemmer ikke den historiske baggrund for Luthers virke, ligesom Skalweit ikke undlader at give en indgående skildring af Luthers personlige udvikling og karakterejendommeligheder.

Først lidt om Friedenthals bog.

I sin fortællemåde kan den minde lidt om den i sin tid meget læste Luther-biografi af G. Jørgensen: »Luther og hans Tid« (udgivet af Udvalget til Folkeoplysningens Fremme, 1903), blot at Friedenthal naturligvis også har kendskab til de resultater forskningen har fremdraget siden da.

Karl Barth har engang betegnet teologien som en uophørlig pilgrimsvandring og har dermed antydnet at teologien aldrig kan gøres færdig, aldrig kan afsluttes i et afrundet system. Det mål den middelalderlige skolastik havde sat sig, at samle alle teologiske udsagn og forestillinger i en »summa theologica«, en samlet sum af teologiske læresætninger, er en teologisk umulighed. Et sådant afrundet system har Martin Luther da heller aldrig frembragt. Han pejler sig bestan-

dig frem fra position til position, både når det drejer sig om hans personlige udvikling, hans kirkepolitiske stillingtagen og hans dogmatiske og pædagogiske udsagn.

Han begynder med at gå i kloster for at »få en nådig Gud«, som han selv udtrykker det, og dermed mener han: for at opnå Guds anerkendelse af hans religiøse fromhed og moralske korrekthed. Og han ender med at indse at hele denne stræben efter anerkendelse ikke alene er et forgæves Sisifos-arbejde, men et udtryk for vantro, fordi den ikke tør regne med evangeliets påstand om at et menneske har Guds anerkendelse på forhånd, allerede før det begynder at stræbe, og at denne anerkendelses tegn i verden er Kristus.

Han begynder med at opleve den ydre verden som en verden af synd og besmittelse, og han ender med at forkynde kald og stand, levet i tro på syndernes forladelse som en tilværelse i »liv og salighed«.

Da Luther gik i kloster var det ikke frygten for en konkret begået synd der fik ham til at forsage verden, men bevidstheden om at tilværelsen som sådan var besmittet, en forestilling der i middelalderens sidste århundreder havde en uhyre magt over mange. Man oplevede livet som noget urent, legemet — »kødet« — som en uoverkommelig tyngende byrde, og »de kødelige begæringer« som syndige laster. Og ved det kødelige forstod man ikke alene den seksuelle drift, men også tilfredsstillelsen ved at spise og drikke. »Jo mere vi vasker os, des mere urene bliver vi«, sagde Luther engang i klostertiden, mens han sammen med en ven stod og vaskede sine hænder. At man også i vore dage kan opleve tilværelsen som besmittet, er f. eks. Kafka et udtryk for. »Jeg er syndig indtil den allerinderste krog af mit væsen«, skriver han i en af sine dagbogsoptegnelser, »selv en samtale med et andet menneske gør mig uren«.

Over for en sådan oplevelse af tilværelsen som uren er det almindeligt at værge sig ved flugt. Kafka flygtede ind i ensomheden, Luther ind i klosteret. Men i modsætning til Kafka kom Luther ud igen. I troen på evangeliet, og det vil sige — i forvisningen om at være anerkendt af den højeste, blev tilværelsen i dens jævne almindelighed i kald og stand, og dermed også medmennesket, skænket ham på ny — selv om han aldrig helt fik gjort sig fri af de nedarvede forestillinger om det legemlige som »kødeligt« og farligt og om en vis begrænset askese som forudsætning for et kristeligt levned.

Også i sin kirkepolitiske holdning pejlede Luther sig frem fra situation til situation. Det er vel i det hele taget geniernes fremgangsmåde. Mens de store teoretikere udarbejder et program, hvorefter de mener at kunne realisere deres forestillinger, har genierne intet andet program end deres medfødte respekt for realiteter og intuition for situationer. Da Luther skrev sine berømte teser mod afladshandelen, havde han ikke nogen forestilling om at det ville føre til brud med den katolske kirke. Heller ikke under religionssamtalen med kardinal

Cajetan året efter forestillede han sig noget sådant. Ved ankomsten til samtalen hilste Luther endogså kardinalen, som etiketten krævede det, ved at kaste sig på maven så lang han var for kardinalens fødder. Først lidt efter lidt, drevet fra position til position, blev det Luther klart, hvad konsekvensen af hans evangelieopfattelse måtte blive.

Hvad der giver Luther betydning er altså helt forskelligt fra hvad der ellers giver stormænd betydning. Luthers mål var ikke at gøre sig gældende og få betydning, men noget helt personligt, »at få fred med Gud«. Men idet han udkæmpede denne helt personlige kamp, fik den — uden hans hensigt eller indsats — en sådan betydning også for andre at det ændrede Europas skikkelse. Han havde intet program om at en sådan ændring var hensigtsmæssig eller formålstjenlig. Hvad han blev årsag til, var ikke noget tilsigtet, men noget der uforvarende kom over ham.

Det betyder naturligvis ikke, at Luther blot var »en blind krikke«, som han undertiden benævnedes sig selv, eller at han blot passivt lod kendsgerningerne falde over sig uden at reagere på dem. Tværtimod — hvis nogen nogensinde har reageret på kendsgerninger, så er det Luther. Men han reagerer bestandig som en overfaldet, ikke som en der overfalder.

II

Også *Skalweits* bog »*Reich und Reformation*« (Riget og Reformationen) er et såre fængslende værk. Han tager en hel del mere med fra samtidens almindelige historie end Friedenthal har gjort, men han fortæller lige så godt, måske endda en lille smule bedre. Han er strammere i stilen, mere videnskabelig i sit tilsnit, men ikke mindre klar og livfuld i sin fortælle måde.

I omtalen af reformationens begyndelse gør han opmærksom på at de berømte teser på kirkedøren i Wittenberg ifølge den nyere historiske forskning aldrig har været opslået på den nævnte kirkedør. Det nævnes også af Friedenthal, men Skalweit gør nærmere rede for situationen. Den første der påviste at teseopslaget på kirkedøren i virkeligheden er et senere sagn var den tyske kirkehistoriker Erwin Iserloh, der i 1962 udgav en afhandling om netop dette spørgsmål.

Luther selv omtaler aldrig den sagnomspundne kirkedør. Første gang teseopslaget og kirkedøren omtales er i Melanchtons fortale til den udgave af Luthers værker, der efter Luthers død blev besørget af Melanchton selv. Melanchton var som bekendt Luthers gode og nære omgangsfulde, men på det tidspunkt da teseopslaget skal have fundet sted, kendte de ikke hinanden. Først den 25. august 1518 kom Melanchton til Wittenberg, hvor han i en alder af 21 år overtog stillingen som professor i græsk ved universitetet. Men skønt Melanchton var et stort sprogeni, har han ikke vist sig pålidelig m. h. t. gengivelse

af erindringer. Iserloch nævner en række forskellige fejlhuskninger fra Melanchtons side. For eksempel fortæller han at Luther ved begyndelsen af sin universitetsvirksomhed forelæste over fysik, hvad Luther aldrig har gjort. I den af Melanchton omtalte periode forelæste han ikke over fysik, men over etik. På samme måde synes også hans omtale af teseopslaget at bero på en fejlhuskning af hvad han kan have hørt om denne sag.

Det hele synes at være gået til på omtrent følgende måde. Da Luther havde affattet sine teser, skrev han dem af i to eksemplarer. Det ene sendte han til biskoppen over Brandenburg, Luthers nærmeste foresatte, det andet til ærkebiskop Albrecht af Mainz, der trods sin unge alder (23 år) var den tyske kirkes øverste magthaver og i forbindelse med paven den egentlige ansvarshavende for afladshandelen i Tyskland. Teserne til ærkebiskoppen var ledsaget af et brev, dateret den 31. oktober 1517, hvori Luther gav udtryk for sit håb om at ærkebiskoppen ville svare ham. Fra Luthers side lægges der tydeligt nok op til en åben drøftelse med ærkebiskoppen og andre kirkelige myndigheder om hele denne sag, og det vil sige om indholdet i de tilsendte teser.

Men af gode grunde svarede ærkebiskoppen ikke. Det var ham nemlig ikke muligt at svare uden at afsløre et komplot som Luther ikke havde noget kendskab til, et komplot der som baggrund for den i øjeblikket blomstrende afladshandel var indgået mellem paven (Leo X Medici), ærkebiskop Albrecht og Jakob Fuggers mægtige bankfirma i Augsburg. Luther ventede tålmodigt i nogen tid, men da der stadig intet svar kom, og der altså ikke blev mulighed for en drøftelse med autoriteterne, lod Luther sine teser trykke, den eneste mulighed han nu havde for at fremkalde en diskussion om sagen. Det lykkedes ham da også over al forventning. I løbet af 14 dage spredtes teserne, der havde været affattet på latin, i tysk oversættelse over hele Tyskland, og var i løbet af kort tid kendt over det halve af Europa. Men nogen akademisk diskussion af den art Luther havde tænkt sig viste sig snart ganske overflødig. Ved selve deres fremkomst forårsagede teserne afladshandelen en sådan skade at den øjeblikkelig måtte standse, og den katolske kirke har aldrig siden været interesseret i at få den i gang igen.

Historien om opslaget på kirkedøren synes altså at være en mythe. Tesernes historiske betydning er der derimod ingen tvivl om. Rygten om indholdet i dem bredte sig som ild i tørt græs, og den ellers så almægtige kirke viste sig her for engangs skyld afmægtig, ude af stand til at slukke branden.

Det ville føre for vidt at referere Skalweits skildring af reformations-tidens historie i sin helhed. Men måske kunne der være grund til at nævne hans enestående evne til at tegne historiske portrætter. Det vrimler med sådanne portrætter overalt i fremstillingen, uden at der

af den grund gøres brud på sammenhængen. Der er portrætter af reformatorer og humanister, af paver og bondeførere, af fyrster og kirkelige magtpotentater, og ikke mindst af Karl V.

I året 1519 blev den spanske konge Karl I af de tyske kurfyrster valgt til Tysklands kejser, og som sådan fik han navnet Karl den Femte. Men foruden Karl havde kurfyrsterne to andre kandidater at vælge imellem, nemlig Henrik VIII af England og Frans I af Frankrig, der begge havde meldt sig som ansøgere til det ledige embede. Alle tre var de ganske unge mennesker, og altså nogenlunde jævnaldrende, men ellers meget forskellige. Karl var den mest højtidelige af dem, optrådte altid meget behersket og gravitetisk, altid omhyggelig for at lade sin fremtræden være et udtryk for majestætisk værdighed. En direkte modsætning til Karl var Frans I, en næsten altid ubehersket, altid charmerende fyrste, og med store evner. Uden tvivl kunne han være blevet en af Frankrigs mest betydningsfulde herskere, hvis ikke hans evne til at charmere og være uberegnelig alt for ofte havde bedåret hans besindige omtanke. En direkte modsætning til Karl, om end på en anden måde, var også Henrik VIII af England, en buldrebase, »hvis forestillinger om kongedømme og politik, om kirken og det hellige ægteskab undertiden grænsede til det utrolige«.

Når kurfyrsterne foretrak Karl frem for de to andre, skyldtes det især to omstændigheder. For det første var han uden tvivl den mest katolske af dem, i visse situationer endog — ligesom det senere blev sagt om Adenauer — mere katolsk end paven selv, for det andet blev han økonomisk støttet af Jakob Fugger, der havde forsynet ham med store lån og derved sat ham i stand til at betale kurfyrsterne bedre end de andre. Et kejservalg kostede den gang formidable summer for de interesserede parter, selv om det naturligvis ikke var i stand til at konkurrere med de beløb som det i vore dage koster at tage del i det amerikanske præsidentvalg.

Man kan undre sig over at en fyrste, der var så ivrig for den katolske sag, ikke straks fra starten satte alle kræfter ind på at få kvalt den lutherske ildebrand i Tyskland, men lod hengå så lang tid, inden han mobiliserede sin militære og diplomatiske magt imod det protestantiske oprør. At dette naturligvis havde sine grunde, forstår man kun, når man kender samtidens historie. I Skalweits bog er der gjort rede for disse forhold på en omfattende og overbevisende måde, som ikke skal refereres her.

Skalweits bog er i det hele taget et nyttigt værk, god at få forstand af og underholdende at læse som en gammeldags krønike, der er i stand til »at spinde en ende«, fordi der er spændende ting at berette om.

Knud Hansen.

Tryghed er løgn

Om en ny essaysamling af Leszek Kolakowski

Leszek Kolakowski, den rebelske filosofiprofessor fra Warszawa, er herhjemme især kendt gennem essaysamlingen *Mennesket uden alternativ* (se *Dansk Udsyn* 1962/5). Disse essays stammer fra 1956 og årene lige derefter og er nok det mest centrale forsøg på marxistisk selvopgør og fornyelse, der er kendt fra Østeuropa.

Efter deres fremkomst har man kun hørt sporadisk nyt om Kolakowski, mest om hans vanskeligheder efterhånden som tale- og trykkefrihedens våge langsomt indsnævredes af nye frostperioder i Polen. Han vides at være udstødt af det kommunistiske parti, en overgang havde han trykkeforbud for alt andet end rent fagfilosofiske ting. Det nye bind essays, der her skal omtales (udgivet i Vesttyskland. *Traktat über die Sterblichkeit der Vernunft. Philosophische Essays. Piper Paperback*. Kr. 30,40) overholder ikke dette forbud, men hvorvidt disse arbejder har været trykt i Kolakowskis hjemland, foreligger der ingen oplysninger om.

Sammenlignet med den tidligere samling er denne nye mindre sensationel. De skarpe opgør med stalinismen mangler; brodden er der unægtelig stadig, men på en langt mere overlegen måde end før, nemlig som kritik af åbenbaringssandheder i det hele taget, som hyldet til dogmefrihed og åbenhed overhovedet, og vendt lige så meget mod f. eks. religionen og positivismen som mod stalinismen.

Et sted i sin bog gør Kolakowski den bemærkning, at samtidens forskellige filosofiske retninger er så specialiserede og lukkede, at de har svært ved at forstå hinandens sprog. Om hans eget må man rosende sige, at det ikke frembyder urimelige vanskeligheder, han henvender sig til den vage, men reelle størrelse: den dannede almenhed. Hans sprog er koncentreret, man må være særdeles vågen for at følge med i disse tankens energiske fremstød, men belønnes da også rigeligt: både bliver man klogere, får rokket ved sine vaneforholdninger og får åbnet øjnene for nye problemstillinger — og man får så i tilgift den glæde foræret, som det er at følge så uimponeret, sikker og elegant en tanke.

Samlingens ni essays har følgende emner: Om filosofien som disciplin og funktion. Om strip-tease'ns erkendelsesteori (til nødtørftig forklaring på denne sære titel: det drejer sig om striden i os mellem natur og kultur, om sandheden som den nøgne og forklædninger, klædedragt, som sandhedens kultiverede tilsløring). Om Karl Marx og sandhedsbegrebet. To essays om personligheden. Om etiske problemer. Om materialismen som filosofisk retning. Om humanisternes komplekser. Om rationalismen som ideologi.

Det er vist især som moralfilosof, Kolakowski er spændende, og det vil være rimeligt at begynde med et referat af tankegangen i det

lange essay *Etik uden kodex*. Her, som andetsteds, ses det, at Kolakowski foruden hos Marx har gået i lære hos Sartre (og hos Freud). At eksistere, begynder han sine overvejelser, vil sige at eksistere i verden. Fra det øjeblik man vælger at leve — d.v.s. fra det øjeblik man hører om selvmordets mulighed, men ikke tager sit liv — har man ikke blot accepteret sit eget liv, men også dets vilkår, altså denne verden. En spænding er sat, mellem mig og den, den spænding som giver opgaven, men som er besværlig, og som kan undflys på flere måder. Tre nævnes.

Nihilismen er den første. Nihilisten fordømmer livet som værende uden positive værdier, som slet og håbløst, men han tror jo dog i det stille på dets værdi, siden han lever det, og han søger da værdiområder, der eksklusivt er forbundet med hans egen person, og som er skjult bag et lag fej ligegyldighed over for alle andre. Nihilisten er narcissist.

Han reducerer verden til sig selv. En anden falsk overvindelse af spændingen mellem verden og mig er det at reducere sig selv til verden, at gøre sig til en ting i den, identificere sig med den foreliggende statiske verden. Det er den konservatives holdning. Verden er ikke noget, han skrider ind over for, den kan jo ikke forbedres, det onde kan ikke afskaffes. Verden er sæde for visse uundgåelige lidelser, altså er det overflødigt at bekæmpe lidelsen. Noget nyt agter den konservative ikke at få øje på, derfor presser han også enhver modstander ind i et forhåndenværende skema — og kan da melankolsk ryste på hovedet, fordi intet er nyt under solen.

Dette er at kaste ansvaret af sig for alt uforudseeligt, som man er medskaber af. Et sådant menneske bliver ikke til som voksent menneske, nemlig gennem ansvarlig stillingtagen og handling i uforudseelige situationer, og han må da erhverve sig en identitet på anden vis: netop ved at identificere sig med faste ordener og bringe sig i fast forhold til en eller anden autoritet. Konservatismen elsker en forudsigelig fremtid — også jo for den enkelte, karrieren, pensionen — og elsker tingsverdenen, da tingene er så bestandige. Konservatismen er en sejr for den del i vor natur, som søger at gøre os til ting, assimilere os med det forhåndenværende, og den er den nærliggende tankestruktur i samfund, der bygger på tingenes stabilitet — fast ejendom, faste indtægtskilder.

En tredje mystificering af vort spændingsforhold, vort ansvarlighedsforhold til omverdenen støder vi på hos visse eksistentialister — især Heidegger fremdrages — hos hvem kravet om ansvar og engagement er sit eget mål og indhold: *at* vælge er godt, uanset *hvad* man vælger. Spøren Kierkegaards gud ophævede den etiske sfære. Også dette, siger Kolakowski, er en mystifikation af ansvarets situation, befrielse fra den modbydelige uro der er forbundet med enhver moralsk afgørelse, denne nagende vaklen foran mulighederne. Ansvar — ja, men over for hvad, må man altid spørge.

Disse tre falske holdninger ser Kolakowski dernæst som udslag af en almenmenneskelig tendens, den ene af to modsatrettede, som vort liv er spændt op imellem, nemlig: ønsket om sikkerhed, tryghed, frihed fra selvstændige afgørelser og fra den angst, der ledsager disse, søgen efter autoritet, tilbage til barnets situation, en reduktion af personligheden. Den modsatte tendens går mod selvvirkeliggørelse, udfoldelse, ekspression. Begge disse tendenser er forbundet med angst: angst for den selvødelæggelse, som autoritetstroen fører med sig, og angst for det uhyggeligt frie valg.

En syntese mellem de to holdninger er næppe mulig, der er tale om to tendenser, der udelukker hinanden. Hvor Kolakowski, rebellen, står i denne sag, er der ikke tvivl om. Al sikkerhed kvæler, mener han kort og godt. Her som overalt i bogen: kommunistisk-stalinistiske erfaringer ligger bag, men perspektivet gør stalinismen til et specialtilfælde af noget mere alment. Al sikkerhed kvæler, og det at opstille en moralkodeks, en lovsamling for menneskelig adfærd, vil sige at kræve et liv i en verden, hvor alle afgørelser allerede er truffet. Man følger reglerne og slipper derved for skyldfølelse, det er komfortabelt, men støtten er usand.

Hvorledes usand? En kodeks prætenderer at være almengyldig, men netop de ædlest moralske værdier, siger Kolakowski, er alt andet end almengyldige. De opstår tværtimod dér, hvor én beslutter sig til at anse noget for sin pligt, som ingen tredjemand har ret til at kræve af ham, og som han heller ikke selv ville forlange af andre. Også af en anden grund er en kodeks umulig: moralske valg står mellem ting, der principielt ikke kan sammenlignes og afvejes. Skal jeg i en given situation ofre mit eget liv for at fremme en eller anden sag: den afgørelse kan ikke lettes for mig ved beregninger om, hvad der er mest værd, jeg eller sagen, mit offer eller sagens fald. Overhovedet er ideen om en art superprisliste barok. Er det bedre at stjæle en mands portemonnæ end at se på pornografiske tegninger? Er det værre at tæve sin kone end at spotte en biskop? De moralske regler, der lader sig uddrage af Det nye Testamente, siger Kolakowski i denne forbindelse, »vækker en vis sympati, thi det vrimler med modsigelser i dem, og skønt disse formodentlig er utilsigtede, giver de indtryk af, at forfatterne af disse skrifter har været på det rene med det moralske livs uhelbredelig antinomier«.

Men er vi således i sidste instans overladt til os selv, vil det så sige, at vi må starte helt på ny, bar bund i hver ny konfliktsituation? I moralske sager, siger Kolakowski, synes systemet fra engelsk retspleje det bedste: ikke en lovsamling bruges til støtte, derimod det størst mulige antal enkelterfaringer, en række vellykkede eller mislykkede præcedens-tilfælde. Summen af den erhvervede livserfaring er den bedste ballast.

Den falske sikkerhed, som en kodeks giver, er faktisk også ret uan-

vendelig i det konkrete, men den har sin bekvemmelighed. Den fritager bl. a. for besværlig tolerance. Pascal har sagt det: »Der er kun to slags mennesker, de retfærdige der anser sig for syndere, og synderne der anser sig for retfærdige.« At være hellig i egne øjne fører til fordømmelse af næsten og til manglende kritisk selvkontrol. Så hellere vide, at man fejler, blot ikke bevidstheden herom bliver til skyldbevidsthed af manisk art.

Støttet af en kodeks bliver livet til et afledet liv, fortiden bliver det sted, hvor fremtiden ligger så at sige forudformet, den færdige verden har færdige løsninger for den endnu ufærdige. Men at se på fremtiden som noget færdigt vil sige, at der ingen fremtid findes, heller ingen eksistens. Tilværelsen realiseres nemlig kun i berøring med noget uforudseeligt, der bliver virkelighed i kraft af min afgørelse og indgriben. Kravet om en kodeks er udsprunget af angst for afgørelser, altså angst for livet selv.

Novel, kunne man sige til dette, men foreløbig har Kolakowski været stærkest i sin kritik, hvordan klarer han sig i grunden selv, når han hverken ønsker en kodeks eller giver sig tilfreds med eksistentia-listisk dyrkelse af engagementet uden hensyn til, hvad man engagerer sig for? Har han ikke en kodeks, må han dog have i det mindste en retning for sin stræben, en holdning. Men det er også netop, hvad han har.

Howdan man skal leve autentisk, hedder det i essayet om ekspres-siv personlighedstolkning, er et spørgsmål om, hvordan man skal ud-trykke sit liv autentisk. Spændingen mellem jeg og ikke-jeg er spæn-dingen mellem subjektverden og tingsverden. En mulighed er indi-videts maksimale tilpasning til den forhåndenværende verden og dens normer. Konservatismen igen. Den anden mulighed er at realisere subjektverdenen i tingsverdenen, at realisere sig selv i objektiverede produkter og i social adfærd — at skabe sin omverden og sig selv på én gang, en stadig fortsat bestræbelse, for hver gang det lykkes at objektivere sig selv ud i noget uden for én, så er dette billede på ens virksomhed allerede blevet noget udenfor, noget fremmed. Personlig-hedens selvvirkeliggørelse er til stadighed ufærdig og må til stadighed genoptages. Forstået sådan bliver personligheden kilde til en socialt værdifuld bestræbelse (dette skrevet med særlig adresse til læsere, for hvem personlighedsbegrebet er mistænkeliggjort som dekadent vestlig individualisme) — selv om der altid vil være en konflikt mellem den ekspressive personlige kommunikation og det solidariske sociale livs krav. Denne konflikt kan have to mulige udgange. Enten kan den føre til social tvang mod de individuelle udtryksforsøg og da videre føre til automatisering og umenneskeliggørelse af de sociale forhold på den ene og narcissisme på den anden side. Eller konflikten kan tværtimod opleves som en udfordring: et krav til netop den ekspres-sive opfindsomhed om at hitte på stadig nye udtryksmidler til over-

vindelse af konflikten (et eksempel herpå fra vor verden: når provoer giver politiet blomster).

Moral eller personlighedsproblematik: man hører, at det egentlig er det samme, Kolakowski siger på to måder. Når vi kommer til den store afsluttende afhandling om rationalismen, hvor han er nærmest ved at formulere sit credo, genkender vi let manden endnu engang.

Rationalismen, som Kolakowski forstår den, er snarere en holdning til tilværelsen, end den er en forklaring på den — et krav om åbenhed over for alle tilværelsesforklaringer. Kolakowski vender sig bl. a. mod positivismen, der ellers roser sig af at være den eneste rationelle erkendelsesteori, og for hvilken al anden filosofi er ideologi, båret af ukontrollable værdinormer og derfor noget, man ikke har grund til at tage stilling til, da det er uden mening.

En sådan dogmatisk holdning, en sådan selvherlig hvilen i sit eget systems tilstrækkelighed, er for Kolakowski at se oprejsning af en ny autoritet, som man falder på knæ for. Ikke autoriteternes forskellige påstande, men vor måde at forholde os til disse autoriteter på, er det afgørende.

Har vi nogen sande autoriteter? Svaret er nej, ud fra følgende overvejelse: Hvad er menneskets situation? Vi lever i universet udelukket fra naturens selvregulerende mekanismer, vi har løsgjort os fra dens velvillige, men også ubarmhjertige forsorg. Vi nyder ingens beskyttelse, ingen virkelighed yder os hjælp mod fjendtlige kræfter. Vi er overladt til os selv og har vor rod kun i os selv.

Den rationalistiske holdning består i at gøre sig dette klart og drage konsekvenserne. Mennesket kan ikke regne med hjælp fra andre end mennesker, og hvad det gør, gør det selv og kan ikke skyde skyld og ansvar over på Gud, skæbnen, udviklingen, en ideologi, et dogme, sine opdragere, sine foresatte eller sin egen natur.

Rationalismen vil for Kolakowski sige at lade barnet bag sig, nemlig alle arrangementer, der befrier individet fra ansvaret for egne afgørelser. Ikke, naturligvis, at vi ikke skal samarbejde og tage mod hjælp fra andre — når blot ikke hjælpen bruges som påskud for at slippe for eget ansvar. De fleste livsanskuelser er forsøg på at finde et princip der klarer problemerne for én og således overflødiggør ens eget initiativ. Altså metoder til ubegrænset forlængelse af barndommen. Kant talte om »menneskets udgang af den selvforskyldte umyndighed«, og det er netop hvad Kolakowski ønsker.

Hvorfra kommer denne umyndighed og ulysten til at forlade den? Den er ikke mærkelig i menneskets særlige situation, i dets uhelbredelige modsætning til den ikke-menneskelige omverden. Al filosofi er svar på den udfordring, der ligger i denne modsætning mellem menneskeverden og tingsverden, og megen filosofi er forsøg på at få den overvundet. Men den er uovervindelig, og hverken troen på Gud eller på udviklingen kan overvinde den og derved fratage mennesket

dets ansvar for udformningen af dets liv. Alle autoriteter: sky dem. Enhver sandhed er lig med en fristelse til at falde tilbage i barndommen, blive offer for fostrets hjemve. At forholde sig åbent, provisorisk til alle påståede sandheder er opgaven — ikke så tvivlen bliver en værdi i sig selv. Skepticisme er også doktrinært, og tro kan være nødvendig — tro vel at mærke som provisorisk formodning, ikke som hovedpude — nødvendig f. eks. hvor afgørelser skal træffes uden tilstrækkeligt fyldige præmisser, hvilket desværre oftest er tilfældet; enten fordi præmisser er ufremskaffelige, eller fordi afgørelsen ikke kan udsættes indtil de foreligger. Med Kolakowskis egne ord: »Den praktiske og intellektuelle fejltagelses risiko, troens og den gode begrundelses risiko, den uklare videns og klarhedens risiko, alt dette tager rationalisten på sig, kun den endegyldige tilfredsstillelses risiko, der stammer fra faste overbevisninger, løber han ikke.«

At være barn eller voksen. Mennesket er det eneste væsen, der ikke blot evner at tilpasse sig, men også at rive sig løs fra den situation det er født ind i, at opleve fremtiden som plastisk mulighed, at skabe. Kolakowskis rationalisme er derfor ikke noget system, derimod provokatorisk uro, usikkerhed, der ikke søger endegyldige løsninger og ikke ønsker at anerkendes på anden måde, end at mennesket skal anerkende sig selv i sin usikre foreløbighed og dens besværlige, men spændende muligheder.

Er denne rationalisme banal? Som holdning i hvert fald alt andet, dertil rummer den angreb på alt for mange af vor tids livsanskuelser. I denne den tekniske accelerations tid, siger Kolakowski, kan de livsanskuelser, der er beregnet som tilflugtssteder, deles i to arter. Dels er der de optimistiske, der i troen på den tekniske civilisations fremskridt yder en art beskyttelse over for samtidens kaos, dels er der de pessimistiske, der forkynder livets meningsløshed. En sådan holdning er nærliggende, hvor man ikke øjner nogen udvej — man ophøjer da sin blindgyde til at være livets vilkår. Absurdismen som asyl for åndelig træghed.

Alt kan nemlig bruges. Bruges ufornuftigt: idet man accepterer det som endelig løsning. Og bruges fornuftigt: provisorisk prøvende. Rationalismens væsen er selvkritik, uophørlig overvindelse af egen træghed og konservatisme.

— Kolakowskis filosofi er, som han udtrykkelig selv bekender, ikke noget forsøg på eksakt videnskabelighed, den er et stykke ideologi, d. v. s. en kamp-præget reaktion på en bestemt social situation. Vist findes denne specifikt østeuropæiske situation ikke hos os, hvor ingen statsstøttet dogmatik har kvælerhænderne ude. Ikke desto mindre — hans advarsler om sikkerheds- og trykstrangens livsforfalskning har vel også adresser hos os.

Jørgen Knudsen.

Askov Højskole 1. nov. 1966 - 31. okt. 1967

Der er på Askov højskole i det forløbne år afholdt de sædvanlige 4 kurser: Vinterkursus (1. november—22. april). Sommerkursus og Nordisk Lærerkursus (1. maj—23. juli) og 4 ugers lærerkursus (25. juni—23. juli). Det giver i alt, ferier fraregnet, 22 + 12 uger.

Foruden skolens faste kursus har højskolen været vært for forskellige kurser og stævner i månederne august—oktober. Nogle af disse er gengangere: Danske Amatør-Symfoniorkestres Samvirkes årsstævne (1. uge i august) med ca. 250 deltagere, stævne for Nordiske Studenter på Bibelsk Grund (2. uge i august) med 550 deltagere, ved denne lejlighed måtte vi leje værelser på Ladelund og Skibelund, men bespisningen blev klaret i spisesalen. Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed var her i sept. med godt 100 deltagere, Den Danske Dyr lægeforening (også sept.) med 250 deltagere, Liberalt Centrums årsmøde (i oktober) med ca. 150 deltagere og endelig Introduktion til Bogsæsonen (i oktober) med ca. 100 deltagere. I oktober havde vi også skolens efterårsmøde.

Vinterskolen 1966—67 havde i alt 321 elever. Af disse var 171 kvindelige og 150 mandlige. Sommerskolen 1967 havde i alt 139 elever, heraf 19 på Nordisk Lærerkursus (12 kvindelige og 7 mandlige deltagere). Af selve sommerkursets 120 elever var 86 kvindelige og 34 mandlige. På julikursus fra den 25. juni—23. juli var der i alt 38 deltagere (24 kvindelige og 14 mandlige). Det giver et samlet antal elever på 498 inden for et år.

Undervisningsministeriet er gået over til at forlange elevstatistikken samlet for et helt år, og det er naturligvis for et finansår; derfor vil følgende statistik omfatte året 1. april 1966—31. marts 1967. Statistikken omfatter altså ikke sommeren 1967 men 1966.

	Antal elever		
	kvinder	mænd	i alt
Udvidet sommerkursus	121	55	176
Nordisk Lærerkursus	13	15	28
4 ugers lærerkursus	27	14	41
Udvidet vinterkursus	171	150	321
I alt i 1966—67	332	234	566

Dette giver ca. 214 årselever, det vil sige 214 elever om måneden i gennemsnit året rundt.

Følgende omfatter kun de lange kurser, altså ikke 4 ugers kurset. Der var i alt 525 elever.

Af 305 kvindelige elever var 94 19—20 år, 166 var 21—24 år og 45 over 25 år. Af 220 mandlige var 47 19—20 år, 109 21—24 år og 64 var over 25 år.

Af samtlige elever var 18 udlændinge (4 fra Sydslesvig, 1 fra Island, 4 fra Norge og 1 fra Sverige, 4 fra U. S. A. og 4 fra forskellige andre lande.

Af samtlige elever havde 202 realeksamen, 128 studentereksamen, 47 havde været på ungdomsskole og efterskole, 7 højere læreranstalter, 70 på højskole, 20 på landbrugsskole, 15 husholdningsskole, 131 af eleverne havde gennemgået faglige uddannelsesskoler af forskellig art.

Af eleverne kom 148 fra hovedstadsområdet, 119 fra købstæderne, 213 fra landkommunerne, 1 fra Færøerne og 18 fra udlandet.

De kvindelige elever fordelte sig således på erhverv:

11 huslige, 96 beskæftigede ved handels- og kontorlag, 30 havde anden faglig uddannelse i håndværk, industri og liberale erhverv, 39 syge- og barneplejersker, 12 lærerinder, 67 unge studenter og 45 havde endnu ikke valgt erhverv.

De mandlige elevs fordeling på erhverv:

46 landmænd, 8 ufaglærte arbejdere, 36 faglærte, 33 handels- og kontorfolk, 12 lærere, 41 unge studenter, 1 sømand, 16 militærfolk, 2 teknikumingeniører, 8 med højere afgangseksamen og 10 som endnu ikke havde valgt erhverv.

336 af eleverne 1966—67 havde statsstipendium til et samlet beløb af 538.707,— kr.

Der blev undervist i alt i 13361 lærertimer. Der var sidste år ingen ændringer i timeplanen.

Lærerkredsens sammensætning ændredes også noget i det forløbne skoleår. Georg Wulff arbejdede på grund af sygdom med nedsat timetal, og sidst på vinteren blev han delvist afløst af mag. art. Karen Løgstrup. Med vinterskolens slutning ophørte Georg Wulff med undervisningen, og Karen Løgstrup, nu gift Holst, fortsætter som lærer i kunsthistorie. Som ny lærer i dansk og litteratur kom cand. mag. Gunvor Kelstrup, som var lærer her både på vinterskolen og sommerskolen, men rejste tilbage til Århus efter sommerskolen. Niels Højlund havde orlov sidste sommer, og to studerende ved Århus universitet virkede som lærere her under den 3 måneders sommerskole. Hans Evermann, der forøvrigt også var her i sommeren 1966, og Morten Kelstrup underviste i samfundsspørgsmål, dansk og regning. Med vinterskolens afslutning sagde Tage Skou-Hansen også farvel til skolen. Da også Holger Kjær, der de sidste par år efter pensioneringen har været timelærer, også med dette skoleår er holdt helt op, har ikke mindre end tre af skolens lærere forladt skolen. Holger Kjær blev lærer her i 1926, Georg Wulff 1933 og Tage Skou-Hansen i 1958.

*Ingrid og
Harald Engberg-Pedersen.*

Harald Engberg-Pedersen,
født 1916. Cand. polit. 1941.
Lærer ved Handelshøjskolen,
senere lærer
ved Krabbesholm højskole,
ved Den frie lærerskole i Ollerup,
ved Krøgerup højskole.
Forstander
for Krøgerup højskole i 1956.
Direktør
i undervisningsministeriet 1964.
Fra oktober 1968
forstander for Askov højskole.
Ingrid Engberg-Pedersen,
født 1923 på Ronshoved højskole,
datter af højskolemanden
og valgmenighedspræsten
Aage Møller.

Eleveforestillingen 1966—67. Wessel: »Kærlighed uden strømper«.

Fra elevforestillingen sommeren 1967. Ionesco: »Jacques eller Underkastelsen«.

Fra en lærerlæsning af Becketts »Slutspil«.

Det betyder naturligvis nogle nyansættelser fra vinterskolens begyndelse 1967. De nye lærere er Povl og Astrid Schmidt, som er flyttet ind i Møllehuset efter Tage Skou-Hansens, de har begge tidligere været Askov elever, og endelig Ebbe Reich og fru Alice Møller Kristensen, der bor i Grønnegården. Som gæstelærer for 1967—68 har vi pastor Enok Mortensen fra U. S. Det er anden gang Enok Mortensen og hans frue besøger Askov en hel vinterskole igennem. I foråret 1967 meddelte Knud Hansen skolens bestyrelse og lærerkreds, at han vil trække sig tilbage, når han i 1968 bliver 70 år. Efter forhandlinger i sommerens løb har bestyrelsen efter indstilling fra lærerrådet ansat undervisningsdirektør, cand. polit. Harald Engberg-Pedersen fra efteråret 1968, så at indeværende skoleår bliver Knud Hansens sidste som forstander.

Foruden de daglige timer efter timeplanen har skolen haft besøg af gæsteforedragsholdere dels til de offentlige møder dels til orienteringstimerne og i kunstugen 29. jan.—1. febr. Til månedsmøde i november talte pastor Stougård Thomsen om Olav Dunn og Tage Skou-Hansen om indtryk fra Indien. Ved nytårsmødet talte Jørgen Bukdahl som indledning til en række på 6 foredrag. Ved månedsmødet 30. januar talte professor P. G. Lindhardt om kirke- og kulturkløfter og amtslæge Vagn Christensen: Sundhed og samfund. Kunstugen omfattede både musik, kunsthistorie og teater og desuden formiddagsforedrag om politiske emner. Studenterscenen opførte i festsalen Jes Ørnshos: Dværgen der blev væk, Herman D. Koppel havde 2 aftener med musikgennemgang og Mogens Krustrup holdt 3 foredrag om arkitektur fra oldtiden til vore dage. Redaktør Ebbe Reich holdt foredrag om udviklingen i Kina og rigsstatistiker Skak-Nielsen om Norden og Europa, kunstugen afsluttedes med koncert af Vestjydske orkester. Af andre foredragsholdere kan vi nævne Dr. Hurwitz, Ribe: Oplevelser under besættelsen, cand. mag. Karen Stougaard Hansen: Folkemindsamlinger. Ole Wivel talte om: Modernismen og cand. mag. Povl Schmidt om Jakob Knudsen.

Sommeren 1967 var gæsteforedragsholderne redaktør Adolph Rastén: Tyskland, pastor Gudmand L. Høyer holdt foredrag ved sommermødet, og professor K. E. Løgstrup: Kunst og Etik og professor Sv. Holm-Nielsen: Det israelsk-arabiske spørgsmål. Gæsteforedragsholderne i juli var gamle kendinge: Jørgen Bukdahl, John Danstrup: Verdenspolitik, Erica Simon: Venstrekatolicisme, Mogens Krustrup: Kunst-historie.

Lørdagsaftenerne (klem) skiller sig ikke meget ud fra tidligere års, en del af lærerlæsningerne var naturligvis gentagelser fra tidligere år. Vi skal dog fremhæve den traditionelle elevopførelse af Jes Tange Jessens dramatikhold i midten af marts med besøg af eleverne fra Ladelund og Rødding. Man havde sidste vinter forladt det moderne drama og kastet sig over Wessels »Kærlighed uden Strømper«. Op-

førelsen var en så stor succes, at det er blevet genopført flere gange. Først som sædvanlig med en offentlig forestilling for omegnen. Hele gruppen blev hentet hertil til efterårsmødet i oktober, også denne gang gjorde stykket så stor lykke, at man har tilkaldt skuespillerne igen i begyndelsen af indeværende vinter. På billedarket vil man finde en scene herfra samt scenen fra sommerens elevopførelse: Ionesco: »Jacques eller Underkastelsen« og fra læreropførelsen af Decketts »Slutspil«. Vi havde både vinter og sommer flere musikaftener bl. a. besøg fra Vestjyds konservatorium og Århus byorkester, pianisten Jürgen Uhde og Bengt Johnsson samt af et par jazzorkestre. Disse aftener er tilrettelagt i samarbejde med elevrådet, det samme var tilfældet med flere filmsaftener og en digter-aften med Benny Andersen.

Et nyt byggeri (40 elevværelser og 2 lærerboliger) blev som omtalt i sidste årsskrift opført i sommeren 1966, men fuldstændig færdigt er byggeriet først blevet i foråret 1967. De nye bygninger ligger nu som 2 grupper Fyrrevænget og Humlehaven syd for Lindegården, Veum og gymnastiksalen. Med alle omkostninger, haveanlæg og parkeringsplads har dette byggeri kostet op mod 1½ mill. kr.

Andreas Nielsen.

Askov Lærings generalforsamling

den 7. oktober 1967

Formanden, fru Lis Rasmussen, var fraværende på grund af sygdom. Halvor Egekvist bød velkommen.

Arnfred valgtes — med klapsalve — til dirigent.

Halvor Egekvist aflagde formandens beretning:

Mindede om, at Askov Lærings stiftedes for 80 år siden — 9. marts 1887 i Fredericia.

Berettede om bestyrelsesmødet og et samvær med skolens lærere. Håbede at det bliver indledning til større aktivitet og gensidigt samarbejde mellem skolen og foreningen.

Udtalte bestyrelsens tilslutning til forstandervalget og tilsagde den nye forstander elevforeningens støtte.

Andreas Nielsen fremlagde regnskabet og nævnte specielt støtten til Askovgården.

Axel Madsen mente, at medlemstallet burde øges, og at man skulle stille flere krav til medlemmerne f. eks. i form af indsamling, pengebidrag tiere end det sker. Arnfred pegede på, at indsamlinger kræver, at der er bestemte opgaver, der skal løses.

Lise Harbo omtalte Askovgårdens arbejde som væsentlig opgave, værd at støtte.

Knud Hansen berettede om forhandlingerne omkring forstanderskiftet, om hvilke dagspressen havde bragt helt forkerte rygter og meddelelser til torvs. Kun lærerkredsens og bestyrelsens enstemmige opfordring til Engberg Petersen om at overtage forstanderposten blev loyalt gengivet.

K. B. Andersen har slet ikke været nævnt på skolen. Helge Skov og Højlund var kandidater, ønsket af hver sin gruppe. Bestyrelsen fandt enstemmighed påkrævet.

Lis Rasmussen havde haft kontakt med vor repræsentant i bestyrelsen, Johs. Dons Christensen — så der var enstemmig tilslutning fra tre bestyrelser til forstandervalget.

Til bestyrelsen genvalgte Hanne Søndergård Madsen, Christian Kabel og Halvor Egekvist.

Kristian Knudsen og Lisbeth Dons Christensen nyvalgte.

Til revisor blev Hasseris genvalgt.

Under eventuelt udtalte Halvor Egekvist foreningens tak til Lis Rasmussen for hendes store indsats i bestyrelsen siden 1944 og som formand siden 1951.

Forsamlingen gav varm tilslutning hertil.

ref. Halvor Egekvist.

Askov Lærings regnskab 1966-67

Indtægt:

Kassebeholdning pr. 1. september 1966.....		4.510,35
1297 medlemmer betalt kontingent	13.184,79	
1350 holdere af Dansk Udsyn	2.700,00	15.884,79
Renter		287,13
		<u>20.682,27</u>

Udgift:

Porto og fragt	1.556,30	
Rejser	338,40	
Tryksager og korsbånd	196,55	
Kassererhonorar	400,00	
Årsskriftet	5.998,00	
Landselevforeningen, kontingent	3.000,00	
Gaver m. v.	75,00	
Elevstipendier	2.130,00	
Overført til jubilæumsfond	1.000,00	
Tilskud til Askovgården	1.000,00	15.694,25
Kassebeholdning pr. 1. september 1967:		
Giro	42,12	
Bank	4.945,90	4.988,02
		<u>20.682,27</u>

Jubilæumsfond 1. sept. 1967.

Beholdning 1. september 1966	1.742,75	
Renter til 1. september 1967	90,35	
Fra årets driftsregnskab	1.000,00	
Beholdning 1. september 1967		2.833,10
	<u>2.833,10</u>	<u>2.833,10</u>

Askov, den 5. september 1967.

Andreas Nielsen.

Ovenstående regnskab er gennemgået og fundet i overensstemmelse med bilagene. Kassebeholdningen forefindes som ovenfor anført.

Jubilæumsfonden udgør 2.833,10 kr.

Askov, den 4. oktober 1967.

Frode Hasseriis. E. Grue-Sørensen.

Askov højskoles regnskab

DRIFTSREGNSKAB FRA 1. MAJ 1966 TIL 30. APRIL 1967

Indtægter:

Indgået for diverse kurser:

Sommerskolen (undervisning)	116.087,00	
Vinterskolen (undervisning)	448.330,43	
Julikursus (undervisning)	3.583,00	
Andre kurser og møder (overskud)	28.746,13	
Efterbetaling	5.744,00	602.490,56

Husholdningsregnskab:

Indgået for kost fra:

Elever	510.546,00	
Julikursus	10.339,50	
Andre kurser	81.982,20	
Sommerelevmøde	3.741,00	
Efterårselevmøde	12.457,00	
Lærere, gæster m. fl.	23.342,62	642.408,32

Salg fra gartneriet .....

2.337,20

644.745,52

÷ Udgifter til:

Fødemidler, gartneri m. v. ...	563.469,66	
Andel lys og varme	20.000,00	
Andel pedel- og arbejds løn ..	30.000,00	

613.469,66

Afskrivn. opvaskemaskine, rest

13.030,21

Anskaffelse grøntsagsskærer ..

11.719,00

638.218,87

6.526,65

Lejeindtægter:

Elever	127.430,00	
Kurser	4.650,00	
Lærerboliger	28.755,00	160.835,00

Jens Østergaards legat .....

70,00

Statstilskud:

Finansloven 1966—67 (4 kvartaler)

Højskoleloven § 8 for finans-

året 1965—66 .....

723.529,33

790.529,33

÷ Tilskud til ubemidlede elever

overført til:

Vinter- og sommerskole.....

4.500,00

Lærerkursus .....

2.500,00

7.000,00

783.529,33

1.553.451,54

Udgifter:

Lærerlønninger		962.379,16
Reparationer og vedligeholdelse		63.171,69
Sundhedskonto		7.826,20
Undervisningsmidler		11.108,53
Biblioteket		18.456,48
Skatter, afgifter og forsikringer		23.774,60
Renter		123.586,36
Omkostninger		168.669,64
Afskrivninger:		
Inventar, 30 pct. af kr. 253.140,26	75.942,08	
Skolens bygninger, 1 pct. af kr. 5.122.831,83	51.228,32	127.170,40
Overskud		47.308,48
		<u>1.553.451,54</u>

STATUS PR. 1. MAJ 1967

Omsætningsformue:

Kassebeholdning	6.111,70	
Postgiro	30.482,87	
Andelsbanken nr. 63646	92.791,96	
— nr. 9018	86.074,74	
— nr. 25204	52.732,50	
— nr. 88186	22.514,43	
Tilgodehavende	95.210,00	385.918,20

Anlægsformue:

Inventar:

Saldo pr. 1. maj 1966	244.510,96	
Nyanskaffelser 1966—67 ..	8.629,30	
	<u>253.140,26</u>	
÷ Afskrivning i år	75.942,08	177.198,18
Opvaskeanlæg	13.030,21	
÷ Afskrivning i år	13.030,21	0,00

Skolens bygninger:

Saldo	5.080.178,90	
Forbedringer 1966—67	42.652,93	
	<u>5.122.831,83</u>	
÷ Afskrevet		
tidligere år....	263.505,64	
Afskrevet i år..	51.228,32	314.733,96
		<u>4.808.097,87</u>

(Ejendomsværdi kr. 6.061.500,00).

(Ministeriets vurdering incl. inventar
kr. 5.140.872,00).

Lærer- og elevboliger à conto	1.091.778,92	
Forsøgsmøllen (ejendomsværdi kr. 54.300,00)	31.750,00	6.108.824,97
		<u>6.494.743,17</u>

Passiver:

Kortfristet fremmedkapital:

Forud indbetalte kontingenter m. v. vedr.		
Dansk Udsyn	46.274,72	
Forud indbetalte skolepenge for 1967—68	630,00	
Skyldig rengøring	9.231,46	56.136,18

Bankgæld:

Andelsbanken nr. 11134		2.110,79
------------------------------	--	----------

Langfristet fremmedkapital:

Prioritetsgæld:

Statslån	3.230.600,00	
Jydsk Grundejer-Kreditf.:		
Nr. 316, 4 pct.	5.569,29	
Nr. 604, 4 pct.	508.837,13	
Nr. 1348, 4 pct.	314.650,58	
Nr. 3389, 4,5 pct.	14.381,28	4.074.038,28

Installationslån:

Askovhus	343,00	4.074.381,28
----------------	--------	--------------

Forskud på statstilskud for finansåret 1966—67		722.000,00
--	--	------------

Egenkapital:

Kapital-konto:

Saldo pr. 1. maj 1966	1.568.662,01	
Overskud ifølge driftsregnskabet	47.308,48	1.615.970,49

Byggefond I:

Saldo pr. 1. maj 1966	20.580,00	
Gave fra dyrlægeforeningen	750,00	
Bidrag fra »Askov Lærlinge«	1.505,00	
Diverse	1.309,43	24.144,43
		1.640.114,92
		<u>6.494.743,17</u>

Foranstående driftsregnskab og statusopgørelse, som vi har revideret i henhold til beretning af dags dato til bestyrelsen, er i overensstemmelse med højskolens bogholderi.

Kolding, den 27. juni 1967.

Revisionsfirmaet E. Frandsen.

Erik Meng,

statsautoriseret revisor.

Legater knyttede til Askov højskole

LUDVIG OG CHARLOTTE SCHRØDERS MINDELEGAT

bestemt til understøttelse af elever på Askov højskole. Legatets størrelse er 10300,90 kr., hvorfor der foreligger obligationer på de 7000 kr. og en sparekassebog på resten.

RASMUS FENGERS LEGAT

er givet direkte til støtte for skolen. Legatet ejer 3000 kr. i kreditfor- eningsobligationer og en sparekassebog på 6462,21 kr. Af renten er anvendt til støtte for elever kr. 330.

MORTEN JØRGENSEN OG HUSTRUS LEGAT

er givet til friplads på den almindelige pighøjskole om sommeren. Legatet ejer 2000 kr. i obligationer. Renten er anvendt til støtte for en pige på sommerskolen.

N. F. S. GRUNDTVIGS MINDELEGAT

stiftet 1883 af en »norsk højskoleven«, er på 3383,14 kr., for 2000 kr. andelsbevis og 1383,14 i bank.

ASKOV BIAVLERFOND

Legatet er oprettet af »en ven af flid og nøjsomhed«. Det består af obligationer på 1500 kr. og en sparekassebog på 256,40 kr. Renten er efter fundatsens bestemmelse anvendt til støtte for biavl i Jylland efter forslag fra biavlereforeningens styrelse.

VIGGO ULRIKS PRÆMIELEGAT

Legatet ejer en obligation på 3000 kr. og en sparekassebog i Vejen Sparekasse på 1399,24 kr.

HEINRICH OG JOHANNE NUTZHORN'S LEGAT

Legatet er skænket af Johanne og Heinrich Nutzhorn i 1925. Grund- kapitalen er 4000 kr., beløbet indestående i Brørup Bank. Med på- løbne renter udgør legatsummen 6032,68 kr.

SOGNEFOGED JOHS. POULSEN OG HUSTRUS LEGAT

Legatet, der blev oprettet 1946, er på 5000 kr. Renten skal tildeles elever fra Årre sogn i portioner à 200 kr.

Med påløbne renter udgør legatsummen pr. 1. maj 1966 5630,92 kr. (heraf 5000 kr. i kreditforeningsobligationer). Der blev uddelt tre stipendier på 200 kr.

GÅRDEJER CHR. SKRIVER OG HUSTRUS LEGAT

Legatet ejer kreditforeningsobligationer for 13000 kr. og 1169,98 kr. i bank. Der er sidste år uddelt legater for 700 kr.

Navne- og adresseliste over elever på Askov højskole 1967 - 68

Kvindelige elever sommeren 1967

Andersen, Anette, Fiskergade 5, Esbjerg
Andersen, Birte, Gystinge pr. Ringsted
Andersen, Helle Damgaard, Bakkevej 11, Hjørring
Bache, Marianne, C. V. E. Knuthsvej 36, Hellerup
Bagge, Jytte, Skelbækgaard, Glim pr. Roskilde
Bork, Karen Marie, Nørredige 56, Ringkøbing
Buhl, Jytte, Solbyen 35, Ålborg
Christensen, Anette Juul, Niels Bjerresvej 45, Højbjerg
Christensen, Else, Spenstrup st.
Christensen, Hanne, Ole-Suhrsgade 21 th., København K
Christensen, Helen, Nørreløkke 1A, Sønderborg
Christensen, Lene Hedeager, Kohavegård pr. Østervang
Dichmann, Vibeke Krarup, Hækkerupsvej 22, Ringsted
Eriksen, Inger-Lise, Grønlunds Allé 37, Vanløse
Fischer, Ruth Annie, Ll. Sct. Mikkelsgade 20, Viborg
Friis, Bodil, Ravnse pr. Nr. Alslev
Gesche, Erika, 358 Fritslar, Königsbergerstr. 5, Tyskland
Grønlykke, Inge, Skovlyvej 26, Randers
Grønlykke, Lis, Skovlyvej 26, Randers
Gätke, Helene, Vadstrupvej 23, Bagsværd
Hansen, Gunna Kjems, Porshøjvej 43, Skive
Hansen, Helle Brandt, Kristtornevej 1, Århus
Hempel-Jørgensen, Lise, Damsgården pr. Dyssekilde
Holst, Alice, Reberbanen, Åbenrå
Hvenekilde, Elsebeth, Sdr. Boulevard 38, Odense
Jarmann, Hanne, Møllebakken 24, Kalundborg
Jensen, Anna Grete, Hytten, Dallerup, Sorring
Jensen, Anne Margrethe, Sognegårdsallé 62 st., Hvidovre
Jensen, Anne-Marie Lyndby, Kongebakken 12, Roskilde
Jensen, Inge Lis, Sønder Allé 5, Videbæk
Jensen, Inger Vangsted, Nedergård, Smidstrup pr. Vrå
Jørgensen, Inge, Sandager Næs pr. Sandager

Jørgensen, Jytte K. Ellegaard, Falkonerallé 98³ th., Kbh. F
Kampmann, Leila, Dr. Tværgade 16⁵, København K
Kjeldgård, Birgit, Højlundsvej 17, Skive
Knudsen, Marie, Alsgade 11A, Sønderborg
Kobbelgaard, Jytte, Malt pr. Vejen
Kovang, Susanne, Svanemøllevej 110, Hellerup
Kristensen, Else Kolding, Gulle, Bjerringbro
Krog, Annie Sylvia, »Lindegård«, Ø. Kippinge pr. Nr. Alslev
Krog, Ulla, Alsvej 14, Risskov
Kruise, Karen, Ringparken 39 st. mf., Roskilde
Larsen, Jette Lundhøj, Moseskrænten 4, Alsgårde
Lauritsen, Anne, Korterupvej 13, Herlev
Markholt, Lone, Søndergade 30, Horsens
Meyer, Lise Dølle, Øregårds Allé 21, Hellerup
Munch, Solvejg, »Skovvang«, Vestermarie pr. Rønne
Nielsen, Bente, Fælledvej 27³, København N
Nielsen, Birgitte Hector, Langedgade 43, Kerteminde
Nielsen, Birthe, Låsby
Nielsen, Inge Beese, Bøgevej 15, Odense
Nielsen, Karen, Skarøgade 2, København Ø
Nielsen, Karin, Vestergade 12, Durup, Salling
Nielsen, Lene Lund, Pilegårdsvej 85, Herlev
Nielsen, Lisbeth Kümmel, Danmarksvej 23, Lyngby
Nielsen, Vibeke Sloth, Jernbanegade 27, Fredericia
Olsen, Nelly, Vestmanna, Færøerne
Overgård, Else Brix, Blåsigvej 62, Hjørring
Pedersen, Birtha Munch, Mollerup Nygård pr. Laven
Pedersen, Hanne, Heesvej 10, Nakskov
Pedersen, Inge, P. Bangsvej 4⁴, København F
Pedersen, Kirsten Susanne, Skellet 6, Næstved
Petersen, Anne Marie, Lejbølle, Langeland
Petersen, Ebba Damgaard, Allerslev pr. Lejre
Petersen, Sonja Juul, Vejrslev pr. Thorsø
Plesner, Anne, Torpegård pr. Årslev, Fyn
Poulsen, Karen Løgholt, Løgholt Dorf, Flauenskjold
Riise-Madsen, Hanne, Cæciliavej 4, Valby
Rørbye, Birgit, Ved Klosteret 12, København Ø
Stoffregen, Karen, Kastanievej 25, Århus C
Sunekær, Gudrun Metha J., Skivevej 45, Løgstrup, Jylland
Svindt, Inger, Idestrup, Falster
Sørensen, Dorrit Schou, Kathrinevej 22, Hellerup
Sørensen, Solveig, Albæk Fiskeri, Skjern
Vester, Ellen, Strandgade 31, Grenå
Weitling, Gerda, Vestergade 6, Haderslev
Øllgaard, Elisabeth, Manderupgaard pr. Slangerup

Lærerkursus.

Albeck, Tuulikki, Rektorparken 18⁸, København SV
 Andrcasen, Elda Møller, Fredensvej 1, Benløse, Ringsted
 Andresen, Kirsten, Sorø Husholdningsskole, Sorø
 Buch, Kirsten, Uldum Højskole, Uldum
 Buchreitz, Jane, Vestbirk Efterskole, Vestbirk
 Christensen, Gerda, Lindevej 2, Saxkjøbing
 Christiansen, Else Rytter, Slotsgade 16, Randers
 Gammelby, Ane-Lise, Bryggergade 23, Vejen
 Mogensen, Eva, Engvejle, Skals
 Nielsen, Anna M. Christence, Kirkegade 6², Esbjerg
 Nielsen, Birthe, »Elmehøj«, Neder Dråby pr. Jægerspris
 Rasmussen, Emmy, Levring Efterskole, Kjellerup
 Sørensen, Rigborg, Rudersdalsvej 110 st., Holte
 Thygesen, Karin Engdahl, Hans Knudsens Plads 1 lej. 534,
 København Ø
 Wittrup, Inger, Strandhusevej 6, Juelsminde

Mandlige elever sommeren 1967

Andersen, Arne, Nedergade 36, Nykøbing F
 Andersen, Torben Bundgård, »Skrænten«, Høgsholt pr. Vejle
 Beck, Palle Hess, Finsens Allé 27, Odense
 Beier, Alvin Jepsen, Ejsbølvej 48, Haderslev
 Bieling, Helge, Hertug Hansgade 6, Haderslev
 Carstensen, Per Fedder, Hejsager, Sønderjylland
 Christiansen, Børge Willy, Brede 115, Lyngby
 Frenning, Peter, Thorshavnsgade 28, København S
 Grubbe, Preben, Nedergade 17, Nykøbing F
 Gøhrn, Torben, Vasevej 76E, Birkerød
 Hansen, Flemming, Brønderslev Allé 108, Kastrup
 Hansen, Hans Chr., Søndergade 32, Galten
 Hansen, J. O., Kirke Helsing pr. Gørlev
 Hovgaard, Jan Bruun, Voldby Plejehjem pr. Grenå
 Jeppesen, Jann, Gl. Kongevej 119B, København V
 Jørgensen, Benni Polar, Hanebred 8¹ tv., Vanløse (c/o Buch)
 Jørgensen, Erland Borager, Damhus Boulevard 56, Rødovre
 Jørgensen, Steffen Reymond, Bogensevej 26, Næsby, Odense
 Korsholm, Bo Nøhr, Strandmøllevvej 5, Holbæk
 Krogh, Erik Thoning, Frederiksvej 8, Nykøbing, Mors
 Nielsen, Ole Bjørn Bahne, Reistrupsvej 10, Næstved
 Pedersen, Jørgen Bagge, Ørby pr. Kolby, Samsø
 Pedersen, Niels H., H. Søgårds Allé 3 st. th., Kastrup
 Ravn, Ole, Mariegade 14, Kolding
 Shoemaker, John, 16404 Kirkland Way, Bothell, Wash., USA

Stenild, Flemming, Bøgeallé 1, Ålborg
 Stibjerg, John Niels, Tibirkegade 12, København N
 Svenstrup, Jens Åge, Mosegårdsvej 226, Odense
 Søgaard, Karsten, Spinderensvej 11, Ålborg
 Sørensen, Esben Bilenberg, »Nordstjernen«, Sparkær pr. Viborg
 Tjener, Peter, Fuglsangsgården, Herfølge
 Tønnesen, Henning, Kerte pr. Årup, Fyn
 Østerhåb, John Dalsgård, Hammersholdtvej 7, Hillerød

Lærerkursus.

Albeck, Rene Eigil Christen, Rektorparken 18⁸, København SV
 Hansen, Jørgen H., Vardeegnens Ungdomsskole, Gellerup,
 Varde
 Johannsen, Jonni, Kollund, Sønderjylland
 Madsen, Finn, Solbjerg, Mors
 Olling, Poul E., Sct. Knudsvej 38, Kolding
 Pedersen, Knud, Nr. Ørslev Ungdomsskole pr. Nykøbing F
 Ermose, Christian, Valbygårdsvej 59 st., Valby
 Poulsen, Lasse Hurup, Jægersborgvej 58, Lyngby

Kvindelige elever vinterskolen 1967—68

Adler, Vibeke, Magnoliavej 37, Århus C
 Andersen, Alice Thorndal, Annasvej 8, Hjørring
 Andersen, Anne Lise, Gartnervænget 16, Karise
 Andersen, Bende Lykke, Odensevej 132, Middelfart
 Andersen Birthe C., Chr. Wærumsgade 29⁴, Århus C
 Andersen, Grethe, Rødding pr. Spøttrup
 Andersen, Inge Lise Glenstrup, Jyllingevej 22¹, Vanløse
 Andersen, Inge-Lise, Kærshovedgård, Ikast
 Andersen, Inge Marie, Ellemarksvej 9, Århus C
 Andersen, Kirsten, Vester Allé 9, Vemb
 Andersen, Mette Lise Juhl, Fåredammen 12, Kerteminde
 Andersen, Yvonne, Struervej 6, Holstebro
 Arnfred, Gunhild, Vandtårnsvej 30, Birkerød (gift Hingel)
 Arnholtz, Anne, Horsevænget 14, Hasseris
 Asmussen, Inge, 239 Flensborg, Kanonenberg, Sydslesvig
 Asmussen, Ingeborg, 2391 Harrisleefeld, Alt Frösleerweg 18
 Flensborg
 Asmussen, Ursula, Vejen
 Bak, Anne Merete, Suldrup
 Basse, Bodil, »Lundgård«, Bredsten
 Bennich, Lilo, Hårbølle Havn pr. Askeby, Møøn
 Bjørnholdt, Karen H., Kirkestræde 3, Viby J.

Blaabjerg, Jytte, Nørregade 64, Balling
 Bonde, Grete, »Vaddam«, Ibsker, Svaneke, Bornholm
 Bramsen, Bodil, Drosselvej 10, København F
 Brask, Nette, Ordrupvej 112B², Charlottenlund
 Broch, Jonny, Skolevangsallé 68, Riisskov
 Brogård, Margrethe, Karlslunde str., Karlslunde
 Brok, Minna, Byskovsvej 8, Gedved pr. Horsens
 Bruno, Susan, 17 Garden Pl., Merrick, N. Y., USA
 Brushøj, Gudrun, Gedebjerggård, Ll. Næstved
 Buchhave, Kirsten, Skovvænget 14, Christiansfeld
 Christensen, Bente Lisbeth, »Banehøj«, Nårup pr. Glamsbjerg
 Christensen, Else, Spentrup st.
 Christensen, Lene Smedegård, L. Sct. Mikkelsgade 6, Viborg
 Clausen, Helle Bygum, Hørhavevej 86, Højbjerg
 Dau, Karen Margrethe, Hesselgård, Augustenborg
 Dinesen, Ebba Elisabeth, Damgade 25, Assens
 Ellersgaard, Else, Sønderholm pr. Nibe
 Esbensen, Birte, Skamby Skole, Skamby
 Fischer, Jonna Lene, Villavej 24, Ikast
 Fomsgaard, Karen L., Hejring pr. Hobro
 Fredsted, Helle, Grønnevej 216, Virum
 Friis, Karen Overgaard, »Lillerup«, Gjedved pr. Horsens
 Friis, Kirsten, Louisevej 42, Brabrand
 Friis, Birgit, Østergade 5, Esbjerg
 From, Lene, Sjællandsgade 8, Ålborg
 Gad, Nanna, Hejsel pr. Ravsted, Sønderjylland
 Gammeltoft, Kirsten, Strandvej 691, Klampenborg
 Gjedsted, Marianne Birgitte, Hedevænget 18, Kgs. Lyngby
 Gjersøe, Hanne, Tonysvej 24, Charlottenlund
 Grandt-Nielsen, Amy, Guldbergsvej 91, Odense
 Graversen, Mariane, Nørre Allé 6, Vemb
 Grønkjær, Inger Sanggaard, »Sanggaard«, Bjert pr. Vinderup
 Hansen, Gertrud, Ø. Jølby, Erslev, Mors
 Hansen, Jytte Rahbek, Nørregade 48, Ikast
 Hansen, Lene Margrethe, Skattergade 17, Svendborg
 Hartmann, Marianne, Hostrupsvej 83, tv., København V
 Havelund, Kirsten, Torsvang 90, Kgs. Lyngby
 Heinø, Nina, Nørregade 24, Rønne
 Heners, Adelheid, 5628 Heiligenhaus, Südring 129, Tyskland
 Henningsen, Jytte, Frydenlundsvej 10, Skodsborg
 Hollander, Helen, Scandinavian Seminar, Uldum Højskole,
 Uldum
 Holm, Bente, »Nygård«, Sdr. Harritslev, Hjørring
 Holm, Kirsten, Viuf pr. Viuf
 Holm, Tove Sand, »Brogaard«, Rindum pr. Ringkøbing

- Holmsteen, Gerda, Fynsgade 42, Herning
Holt, Bodil, Anemonevej 10, Herning
Houllind, Inger, Houe pr. Bonnet
Jespersen, Kirsten, Rårup pr. Rårup
Ibsen, Anne, Fodby pr. Næstved
Isager, Vibeke, Sct. Olaigade 2 B³, Helsingør
Iversen, Birthe, Vejrup by, Vejrup
Jensen, Susanne Vig, Læssøegade 4, Odense
Jacobsen, Bodil Klitgaard, Brendstrupvej 50, Århus N
Jakobsen, Ingeborg B., Vardevej 6, Skjern
Jakobsen, Åse Kjeldbjerg, Mogenstrup pr. Skive
Jensen, Alice Kjærsgaard, Kongevej 36, Viby J.
Jensen, Anita D. Toftegaard, Bøgevej 2, Hadsten
Jensen, Anne Birgitte, Strandjægervej 96, Dragør
Jensen, Birthe, Bruunsgade 52, Århus C
Jensen, Ellen Dorthe, »Mariegård«, Arslev, Hjordkær
Jensen, Eva N., »Damgård«, Ilskov, Jylland
Jensen, Helga, Radsted pr. Saks København
Jensen, Henni, »Juhlsgård« pr. Bjert
Jensen, Ingrid Mølgaard, »Holmager«, Store-Heddinge
Jensen, Jonna Nedergaard, Park Allé 6, Ikast
Jensen, Lisbeth, St. Blichersgade 21, Brønderslev
Jensen, Margit, Bygum pr. Ålestrup
Jochumsen, Hanne, Havevang 23, Roskilde
Johannesen, Elsebeth, Nørregade 13, Vinderup
Josephsen, Ulla Stenkjær, Axelborg 1 B⁴, Horsens
Jungersen, Karen Margr. Oxholm, Nørre Søgade 49⁴,
København K
Jørgensen, Birthe, Jens Warmingsvej 20, København S
Jørgensen, Elin Astrup, Absalonsgade 22, Sorø
Jørgensen, Else Gønge, Vejerslev pr. Thorsø
Jørgensen, Kirsten Richter, Trappergårdsvej 6, Strandhuse,
Kolding
Kjeldsen, Dorthe, Hvidovre Enghavevej 68³, th., Hvidovre
Kjærtinge, Hanne, Hjerndrupgård, Christiansfeld
Knudsen, Marie, Alsgade 11 A, Sønderborg
Knudsen, Signe, Vrigsted
Lange, Merete, Moseskrænten 39, Søborg
Larsen, Birthe, Moltkesvej 48, Haslev
Laursen, Birgitte Bøgh, Grønnegade 12, Bredballe, Vejle
Lav, Birte Eileen, »Dearn« 3 Hillside Ave, Strood, Rochester,
England
Lodberg, Aase, Ewaldsallé 47, Esbjerg
Ludvigsen, Anne Marie, Gøtterup pr. Bevtoft
Løvstrand, Merete, Nybrovænge 71, Kgs. Lyngby

- Maarup, Inger-Lise, Kahr pr. Ørsted
 Madsen, Esther, Højby pr. Lejre
 Madsen, Inge-Merete Bruun, »Solgården«, Alsønderup
 pr. Hillerød
 Madsen, Karen Gammelby, Nørgård, Naur, Holstebro
 Madsen, Kirsten, »Brillegården«, Skårup, Fyn
 Madsen, Lone, »Ejstrupgård«, Kauslunde
 Maschke, Erika, Sofievej 1, Holbæk
 Mathiasen, Else, Nygårdsvej 68, Esbjerg
 Meldgård, Kirsten, Mejrup pr. Holstebro
 Mogensen, Johanne, Postbox 21, Birkerød
 Mortensen, Hanne Helles, Vesselbjergvej 9, Hadsten
 Mortensen, Margrethe I., Stationsvej 5, Uggerslev
 Møller, Bodil M. Wille, Holbergsvej 7, Sorø
 Møller, Inger Bjerg, Solsortevej 25, Silkeborg
 Mørk, Bodil, Gøhlmannsvej 50, Kolding
 Nederby, Karen, Ø. Jølby pr. Erslev, Mors
 Nielsen, Anne Grete Bruun, Virum Stationsvej 209, Virum
 Nielsen, Birgit, Svinballe pr. Hundslund, Jylland
 Nielsen, Dagny, Janderup, Vestjylland.
 Nielsen, Joan M., Lille Strandvej 18 B, Hellerup
 Nielsen, Ellen Margrethe, Kobbelvænget 49, st., Brønshøj
 Nielsen, Karen Marie, Ørsø pr. Dronninglund
 Nielsen, Kirsten Grønkjær, P. Müllersvej 1, Kerteminde
 Nielsen, Kirsten Sune, Frijsenborgvej 9, Hammel
 Nielsen, Lisbeth Kirketerp, A. Nielsensvej 3, Løgstør
 Nielsen, Mette Schmidt, Skårup, Fyn
 Nissen, Ullabeth, Villa Utsikten, Orup, Höör, Sverige
 Nyholm, Kirsten, Tuilure, Skovgård, Fårvang
 Næser, Anna Margrethe, Hovedskov, Hovedgård, Skanderborg
 Olsen, Hanne Uhre, »Firinggård«, Brørup
 Olsen, Inger Anette, Zoffmannsvej 27, Køge
 Olsen, Lise, Uby pr. Jerslev
 Olsen, Margot Pawlik, Vignæs pr. Guldborg
 Overgaard, Karin, Møllebakken 15, Skanderborg
 Pedersen, Birthe, Teglværksvej 2, Silkeborg
 Pedersen, Hanne M., Nørmølle, Brovst
 Pedersen, Lene Fischer, »Nordgården« pr. Nr. Asmindrup st.
 Pedersen, Åse, Søndergade 11, Brejning
 Pein, Lone, Hasseltoften 26, Sønderborg
 Petersen, Anne Marie, Lejbølle, Langeland
 Petersen, Bente Vibeke, Stubbevang 64, Hillerød
 Petersen, Birgit Vincentz, »Topshøjgård«, Ebberup st.
 Ploug, Eva, Søndertofte, Horslunde, Lolland
 Poulsen, Anne-Sofie Randris, »Østersandfeld«, Sandfeld, Brande

Poulsen, Birgit, Halskovvej 71 B, Korsør
 Poulsen, Lene, Øster Hornum pr. Støvring
 Rannes, Ellen Harvig, Askebyvej 4, Virum
 Rasmussen, Ida Tystofte Forsøgsstation, Skælskør
 Rasmussen, Inge Ørgård, »Hyldehøjgård«, Lejre
 Rasmussen, Kirsten, Hinnerup pr. Roslev, Salling
 Rasmussen, Marna, H. P. Jensensvej 13, Højbjerg
 Ravnsborg, Rita, Strandhuse pr. Juelsminde
 Ringberg, Jette, Ringgade 117, Sønderborg
 Rolskov, Solveig, Thingskoven pr. Tranbjerg
 Rose, Birthe, Vestergade 30, Ålestrup
 Ruff, Nina, Dannevirkegade 25, København V
 Rode-Møller, Anne, Jørgasvej 3, Bredballe, Vejle
 Sandholm, Inge, Mejrup M. pr. Holstebro
 Schmidt, Elisabeth Bjørnshauge, Birkevej 10, Rødding
 Schulstad, Anne-Margrethe, Dragerupgaard pr. Holbæk
 Skinner, Sharon, 513 N. E., 205 Seattle, Washington, USA
 Spotoft, Marianne, Nørre Allé 36, Kalundborg
 Strange, Annelise, Lindegaard, Torslunde, Tåstrup
 Stenkjær, Elsebeth, Åstrup pr. Rårup
 Sønderby, Sigrid, Skibbild
 Søndergaard, Irene Roslev, Ø. Hvidbjerg pr. Redsted, Mors
 Sønnichsen, Magda, Maltvej 14, Askov pr. Vejen
 Sørensen, Helle, Tousparken 19, Åbyhøj
 Sørensen, Kirstine Bilde, Agerskov pr. Hørning
 Toftegård, Pia, Eggerslevmagle, Skelskør
 Uldall, Kirsten A., Feldskovvej 13, Frederiksberg pr. Sorø
 Ullersted, Anna A. S., Gunslev pr. Nr. Alslev
 Verwohlt, Jytte, M. A. Schultzvej 12, Ålborg
 Westergaard, Inger, »Vestergaard«, Aså
 Wissing, Lone Birte, Søbrinken 12, Thisted
 Wohler, Pia Maria, Åbrinken 20, Virum.

Mandlige elever vinterskolen 1967–68

Aksfelt-Holm, Geert, Bispeparken 25, København NV
 Ammitzbøll, Knud, Ferritslev Apotek, Ferritslev, Fyn
 Andersen, Asger Secher, Nørregård, Gjern
 Andersen, Kjeld, Fixvej 1, Næstved
 Andersen, Leif, Hjaletved 45, Nyråd
 Andersen, Ole, Lundbak, Pandrup, Vendsyssel
 Andersen, Poul Stemann, Hindsholmvej 6, Kerteminde
 Andersen, Tavs Folmer, Abildgårdsvej 81, Virum
 Arnedal, Poul, Juelsmindevej 53, Odense V
 Askov, Chr., Nørregade 9, Brørup

Auring, Gudmund, Abildgårdsvej 141, Virum
 Bliddal, Aage, Veddinge Strandgård pr. Asnæs
 Boisen, Erik Birk, Elmeallé, Bække
 Bang, Mogens, Rymarksvej 26, Hellerup
 Bang, Knud, Try pr. Østervrå
 Birch, Bruno Christian, Præstelængen 17, København NV
 Boye-Albertsen, Erik, Petersborgvej 2, København Ø
 Breinholt, Christian, Skotvej 2, Charlottenlund
 Bundgård, Anders, Melholtgård pr. Aså
 Bøgedal, Niels, »Hundsbæk« pr. Vejen
 Bøgeskov, Steffen, Stiholmsvej 9, Birkerød
 Børresen, Anders, Rebstrup pr. Suldrup.
 Christensen, Jan Esmann, Boulevarden 4, Vejle
 Danielsen, Peter, Adelgade 115³, København K
 Englyst, Hans, Søften pr. Hinnerup
 Eriksen, Henning, Dollerup Mark, Blenstrup
 Fisker, Claus, Gelstrup pr. Nibe
 de Fontenay, Carl Erik le Sage, Sirgræsvej 21², Kastrup
 Giødese, Peter Finn, Helsingevej 7, Virum
 Gjær, Finn, Dalby pr. Gjær
 Glinsvad, Ejler, Kystvejen 70, Kalundborg
 Graversen, Niels Peter, Døsevej 85, Holstebro
 Gruber, Axel, Lundtoftgade 34², København N
 Gørtz, Jesper Valdemar, Marie Grubbesvej 3, Stensballe
 pr. Horsens
 Hammer, Karsten, Tinderhøjvænge 12, Rødovre
 Hansen, Egon, Hægersgade 9, Haderslev
 Hansen, Eivind Linderoth, Stationsvej, Ollerup, Fyn
 Hansen, Jens, Nærumgårdsvej 90, Nærum
 Hansen, Jens Verner, H. C. Ørstedesvej 22B³, København V
 Hansen, Niels Overgård, Hadsbjerg pr. Hadsten
 Hansen, Ole Meulengracht, Rolfsgade 129¹, Esbjerg
 Hansen, Søren Kristian, Havbyrd, Ringsted
 Hviid, Jørgen, Thorup, Dronninglund
 Højlund, Christian, »Julielund« pr. Allingåbro
 Johansen, Jørgen Riis, Tulstrup pr. Ikast
 Jacobsen, Bjarne, Ålykke 19, Holstebro
 Jakobsen, Ole Frode, Ravnsnæsvej 107, Birkerød
 Jeggle, Terry Lee, 3235 Mc Gill Rd., Cincinnati, Ohio, USA
 Jensen, Arthur Damgaard, Damgaard, Ilskov
 Jensen, Holger Skov, Sorgenfri, Ågård
 Jensen, Jørgen Boe, Rudesvej 16, Skagen
 Jensen, Morten Kold, Præstegården, Grevinge
 Jensen, Søren Girich, Vognmandsvej 26², Nyborg
 Jepsen, Kristen Andrup, Jelsbjerg, Sommersted

Johannessen, John Henry, Parallelvej 22, Snekkersten
Jørgensen, Hans Kristian, Thorum skole, Roslev
Jørgensen, Jens Randrup, Bredgade 32, Tørring
Jørgensen, Klaus, Søndergårds Allé 7, Esbjerg
Jermin, Christian, Seinius pr. Klippinge
Jensen, Anders, Sognevej 47, Gentofte
Kaae, Erland Chr., Lejbølle, Langeland
Kamio, Masaaki, 624 Shimoasao Kawasaki-city, Kanaga wa-ken,
Japan
Koldborg, Jørgen, Bobergsången 3E, Malmø V, Sverige
Kryger, Ivar, Espedalen 106, Risskov
Larsen, Erik Bacher, Kristiansborgvej 11, Randers
Larsen, Henrik, Tietgensvej 25, Hillerød
Larsen, Jens-Erik, Toftegårde, Herslev, Roskilde
Larsen, Kresten Ravnkjær, Godthåbsvej 113¹, København F
Larsen, Niels Jørgen Englich, Zoffmannsvej 48, Køge
Larsen, Poul, Grønningen 8, Thisted
Lollike, Niels Ebbe, Gunslevmagle, Eskildstrup, Falster
Madsen, Erik Uglvig, Skelbækvej 7, Guldager
Madsen, Godtfred, Sædding pr. Skjern
Monrad, Claus Bojsen, Sct. Annagade 17, Bogense
Møller, Carl Johan, Graungaard, Brørup
Møller, Jan, Hybenvej 86, Virum
Møller, Kristen Pilgård, Frisengårdsvej 65, Nyborg
Nielsen, Jens, Hokkerup pr. Tørsbøl
Nielsen, Ole Børge Svarre, Dr. Margrethesvej 45, Roskilde
Nielsen, Breide Jeff, 5. Maj Plads 1 st., Svendborg
Nielsen, Børge Bundgård, Nim pr. Horsens
Nielsen, Børge Skovbo, Sønderskov pr. Hjørring
Nielsen, Jens Ole Ambrosius, Søndergade 2, Møldrup st.
Nielsen, Knud, Sønderløkke, Barrit
Nielsen, Ole Villads, Solitudevej 2¹ th., København N
Nielsen, Orla A., Saralystvej 4, Højbjerg
Nielsen, Henning, Bakkely, Filskov
Nørgaard, Sven, Søndergade 6, Hammerum
Nørøxe, Niels Peter, Allingåbro
Olsen, Jørgen, Kolby, Samsø
Olsen, Mogens Kjøltsen, Slagelsevej 1, Kalundborg
Paludan, Kristian Keiding, Teglgårdsvej 58, Charlottenlund
Pedersen, Hans Kurt, Vedskølle pr. Skælskør
Petersen, Claus Wester Jegindø, Københavnsvej 8, Hillerød
Petersen, Poul Nørgård, Torp pr. Østbirk
Petersen, Søren Ryge, Agtrup 2261, Sydslesvig, Tyskland
Permin, Henning, Danmarksvej 31, Esbjerg
Rahbek, Hardy Chr., Bakkekammen 16, Bredballe

Randbæk, Ole, Trekroner pr. Fjerritslev
Rasmussen, Arne Fusager, Stenvad, Djursland
Rasmussen, Hørmann Nørskov, Voerladegård pr. Skanderborg
Rasmussen, Jørn, Bølling pr. Egtved
Rasmussen, Lauge Baungård, Barup pr. Stubbekjøbing
Rasmussen, Willy Suhr, Skovvej 48, Saxkjøbing
Refsgaard, Poul Erik, Holebjerggård, Vejby
Ryhede, Torben, Martinsvej 61, København V
Schramm, Petter A., Seltersgatan 1, Kristiansund, Norge
Schulze, Kurt, Ruskær 31, København, Rødovre
Skaalerud, Finn Olav, Nordahl Griegsvej 21, Fjeldhamar, Norge
Sonne-Hansen, Michael, Tonysvej 29, Charlottenlund
Søgaard-Andersen, Torben, Gothersgade 107, København K
Sønderstrup, Ole, Tvedgade 6, Ribe
Sørensen, Bent Damgaard, Tørring Fæled, Tørring
Sørensen, Jørgen Bent, Nørupvej, Regstrup st.
Sørensen, Michael, Rosenlund, Lerbjerg
Svendsen, Ole Erik, Pårupgård pr. Nørreballe, Lolland
Tygesen, Steen, Nygade 30, Tønder
Thirup, Martin, Harridslev, Randers
Thomsen, Hans, Holstebrovej 61, Skive
Thomsen, Thorkild Brandt, Andestrupgård, Seest pr. Kolding
Thorsen, Per, Solsortvej 8, Roskilde
Winding, Søren, Zahrtmannsvej 40, Odense
Aaberg, Hans Vilhelm, Camilla Nielsens Vej 5, København F.